

Powołanie czy zawód? Religijny i świecki wymiar kapłaństwa hierarchicznego w świadomości młodzieży polskiej

Józef Baniak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu *

Streszczenie: Kapłaństwo hierarchiczne jest przedmiotem badań nauk humanistycznych i społecznych, w tym socjologii religii. Kapłaństwo hierarchiczne jest również przedmiotem zainteresowania zwykłych ludzi, szczególnie tych, którzy wierzą głęboko w Boga i są religijni. W tym artykule ukazuję nastawienie, postawy i krytyczne oceny młodzieży polskiej do kapłaństwa i do księży. Zbiorowość uczestniczącą w badaniach stanowią uczniowie wybranych liceów ogólnokształcących i profilowanych w Kaliszu (456) oraz studenci Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania w Poznaniu z czterech kierunków: socjologii, pedagogiki, informatyki i zarządzania (426). Badania te zrealizowałem w 2011 roku, a celem ich było poznanie postaw i ocen licealistów i studentów do kapłaństwa i do księży w Polsce. W okresie badań naukowych w Polsce zaszły istotne zmiany społeczno-polityczne i ekonomiczno-gospodarcze, które miały też wpływ na pozycję, miejsce i rolę Kościoła katolickiego w państwie i na jego akceptację w społeczeństwie. W związku z tym należy zapytać, czy te transformacje ustrojowe wpłynęły też na postawy i oceny młodzieży polskiej wobec kapłaństwa hierarchicznego i księży parafialnych? Na to pytanie odpowiadam w tym artykule, wykorzystując w tym celu wyniki własnych badań socjologicznych. Ogólnie rzecz ujmując, licealiści i studenci objęci badaniami są pozytywnie nastawieni do kapłaństwa, a kapłanów postrzegają jako czynnik pomagających ludziom w wypełnianiu obowiązków religijnych i moralnych. Pomoc tę świadczą kapłani w różnych środowiskach kościelnych. W ocenie tych respondentów, kapłaństwo hierarchiczne jest w szczególności powołaniem religijnym, a zarazem szczególną pracą (zajęciem), która wymaga od księży poświęcenia, odwagi, empatii i wiary w Boga. Studenci częściej dodają, że te cechy kapłańskie powinni przejawiać już kandydaci na kapłanów. Bez wątplenia, młodzi Polacy wiedzą, że niektórzy księża nie mają tych cech i nie potrafią sprostać wymaganiom stanu kapłańskiego. Kapłaństwo osiągnęli oni w niewłaściwy sposób, często bez powołania religijnego. Licealiści i studenci objęci badaniami w dominującej większości (78%) odnieśli się krytycznie do obowiązku celibatu księży parafialnych, kwestionując go jako bezzasadny i niezyciowy. Oni są przekonani, że księża parafialni powinni mieć własne żony i rodziny, podobnie jak w innych Kościołach chrześcijańskich, a jednocześnie służyć ludziom swoimi kompetencjami religijnymi w Kościele. W ich ocenie, celibat lub małżeństwo powinny być przez księży wybierane całkowicie dobrowolnie i dostępne, co dzisiaj jest jeszcze niemożliwe. Obowiązek celibatu księży, zdaniem tych respondentów, nie ma związku z istotą kapłaństwa i nie jest sprawdzianem ich powołania kapłańskiego. Wręcz przeciwnie, nierzadko uniemożliwia realizację powołania mężczyznom wybierającym kapłaństwo i trwanie w stanie duchownym. Respondenci uważają, że nie każdy ksiądz ma osobiste predyspozycje do życia w celibacie i w samotności, bez własnej rodziny, chociaż odczuwa autentyczne powołanie do kapłaństwa. Kapłaństwo instytucjonalne, w ich przekonaniu, jest ściśle związane z powołaniem Bożym, a nie zależy istotowo od celibatu i samotności księdza. Kapłan żonaty i mający własną rodzinę, ich zdaniem, także może przykładowo służyć Bogu i ludziom w strukturach Kościoła. Jednak musi być człowiekiem głęboko wierzącym i religijnym, oddanym ludziom w swej posłudze, szanującym ich wszystkich jako własnych parafian. Dla takich księży powinno być miejsce w Kościele, twierdzą ci respondenci.

Słowa kluczowe: powołanie kapłańskie, księża parafialni, młodzież polska, licealiści, studenci, kapłaństwo hierarchiczne, celibat księży.

* Instytut Socjologii; jozef.baniak@wp.pl

1. Kapłaństwo hierarchiczne w wielości spojrzeń teoretycznych

Kapłaństwo hierarchiczne można ująć w kilku różnych aspektach lub wymiarach: teologicznym, psychologicznym, aksjologicznym i socjologicznym. Aspekty te łącznie oddają w pełni istotę i oryginalny charakter kapłaństwa hierarchicznego. Dalszą analizę skoncentruję na tych aspektach kapłaństwa, przy czym najwięcej uwagi poświęcę jego wymiarowi socjologicznemu, uwzględniając postawy i oceny moich respondentów dotyczące jego istoty i specyfiki religijnej i zawodowej.

A. Kapłaństwo hierarchiczne w ujęciu teologii katolickiej

Teologowie katoliccy zaznaczają, że aspekt teologiczny stanowi fundament kapłaństwa hierarchicznego, gdyż wskazuje on na jego sakramentalny charakter (zob. Greshake, 1983, s. 23-25; Rahner, 1970, s. 380-381; Marliangeas, 1978, s. 46-52). Teologiczne określenie kapłaństwa przyjmuje, że „W Kościele katolickim kapłanem jest ten, kto posiada władzę konsekrowania i rozgrzeszania oraz udzielania innych sakramentów, a kapłaństwo to urząd i godność pośrednika między bóstwem i ludźmi” (Kowalewski, 1959, s. 184). W ujęciu teologii katolickiej kapłaństwo jest więc rodzajem urzędu, jaki jednostka ludzka, ustanowiona księdzem, spełnia wśród osób świeckich, aby dopomóc im w spełnianiu potrzeb religijnych i czuwać nad rozwojem ich religijności i moralności. Urząd kapłański, w przekonaniu teologów, jest charyzmatem, czyli swoistym uzdolnieniem, specyficzną służbą i specjalną funkcją, postrzeganym wśród innych charyzmatów we wspólnocie kościelnej (Greshake, 1983, s. 22). Podstawowe zadanie tego urzędu mieści się w próbie scalania, koordynowania i pobudzania różnych charyzmatów, uzdolnień, służby, ról i funkcji wśród członków Kościoła, żeby w ten sposób doprowadzić ich skutecznie do jedności, wymiany i wzajemności (Kung, 1971, s. 69). W ten sposób ujęty urząd kapłański nie wypływa z chrystologii i nie oznacza powołania, posłannictwa i pełnomocnictwa Jezusa udzielanego księdzu, a raczej jest on formą prezentacji instytucji Kościoła, a dopiero potem Jezusa, który jest źródłem i podstawą Kościoła i jego wiary (Kilmartin, 1975, s. 243-264).

Zatem kapłan piastuje urząd kościelny, a jego służba kapłańska ma charakter sakramentalny, ponieważ Kościół jest ze swej natury sakramentem, a swoją sakramentalność konkretyzuje i udostępnia ludziom przez inne sakramenty, w tym przez sakrament święceń kapłańskich. Leo Boff dodaje w tym kontekście, że „święcenia kapłańskie w osobie księdza skupiają »materię kapłańską« całego Kościoła i nadają funkcji, do której są wszyscy powołani, charakter jasny, publiczny, zorganizowany i oficjalny. Idzie tu o przepowiadanie i świętowanie tajemnic Chrystusowych” (Boff, 1980, s. 106). Koncepcja ta nie dopuszcza do przesadnego rozszerzenia zakresu urzędu kapłańskiego, lokując go precyzyjnie we wspólnocie ochrzczonych i bierzmowanych, a wyprowadzając go jednocześnie z jego struktur. Zatem rzeczywistość Kościoła jest większa od urzędu, gdyż obejmuje ona ten urząd i laikat. Urząd jest tu w pierwszej kolejności służbą dla wspólnoty wierzących. Sakramentalne święcenia kapłańskie, jako wprowadzenie w urząd, są czynem Kościoła. Hans Kung czyn ten postrzega jako „publiczne powołanie wierzącego człowieka do służby kierowniczej, w której Kościół uznaje i potwierdza powołanie Boże. To powołanie pociąga za sobą duchową legitymizację dla gminy religijnej (parafii) i dla samego kapłana” (Kung, 1971, s. 77).

Ta koncepcja urzędu kapłańskiego jest kwestionowana przez licznych teologów, którzy zarzucają jej wieloznaczność i brak precyzji w ujęciu problemu głównego. W ich przekonaniu nie można zgadzać się z tezą, iż urząd kapłański nie pochodzi wprost od Jezusa, lecz jest on funkcją Kościoła, gdyż ujęcie to jest błędne. Teologowie akcentujący sakramentalny aspekt urzędu kapłańskiego twierdzą, że Kościół zawdzięcza swoje istnienie wyłącznie Jezusowi, który jest jego Głową i naczelną Władzą. Kościół to wspólnota, którą powołuje, gromadzi i utrzymuje w bytowaniu sam jego twórca – Jezus Chrystus, poprzez swoje słowo i dzieło. Kościół ma swoją przyczynę poza sobą samym, a nie w sobie (Greshake, 1983, s. 28). Podobnie jak Kościół, także urząd kapłański nie zależy od woli wspólnoty wiernych, gdyż powołuje go i stwarza sam Jezus, ciągle żyjący w Kościele. Pełnienie tego urzędu wymaga powołania i święceń. Uprawomocnienie urzędu kapłańskiego dokonuje się z woli i łaski Jezusa (Hoffman, 1974, s. 45-53). W świetle tej koncepcji święcenia

kapłańskie oznaczają coś więcej niż tylko odpowiedzialność publiczną za wykonywanie obowiązków kościelnych, dokonującą się przez modlitwę i ryt włożenia rąk biskupa na głowę święconego mężczyzny. Raczej oznaczają one swoiste „wywłaszczenie” człowieka, zabranie mu siebie samego, aby w efekcie mógł on zostać znakiem widocznym Jezusa działającego w swoim Kościele (Hahn, 1973, s. 35). Urząd kapłański pochodzi bezpośrednio od Jezusa i stanowi jego reprezentację w strukturach Kościoła. Ksiądz reprezentuje Jezusa nie na mocy swych osobistych uzdolnień i cech, lecz na mocy swego urzędu, który otrzymał od Niego przez święcenia kapłańskie. Z tej racji ksiądz nie działa z własnej mocy i własnej możliwości, lecz z woli i mocy Jezusa i w Jego imieniu (Baniak, 1993, s. 33-34). H. J. Pottmeyer zaznacza, że urząd kapłański nie jest jednak „(...) żadną ideologią panowania, lecz jest wyrazem przekonania wierzącego Kościoła, że jedynie Chrystus jest Panem Kościoła” (Pottmeyer, 1980, s. 60). Wydaje się, że również Max Weber (1964, s. 184) błędnie wyjaśniał istotę urzędu kapłańskiego, widząc w nim urzeczywistnienie autorytetu mającego swe źródło w kwalifikacji charyzmatycznej, bowiem urzeczywistnienie to ma raczej charakter teologiczny, jako ponadosobowy znak Jezusa.

Natomiast inni teologowie twierdzą, że chrystologiczny wymiar urzędu kapłańskiego zaledwie jednostronnie wyjaśnia istotę i sens tegoż urzędu. W ich przekonaniu, kapłaństwo jest nie tylko urzędem Jezusa, lecz jest również urzędem Kościoła, zaś kapłan jest głosicielem Ewangelii z mocy i w imieniu Kościoła. Stąd kapłan nie może wyjaśniać niczego, co nie jest zakorzenione w wierze Kościoła. Sakramenty sprawowane przez kapłana są zarazem sakramentami Chrystusa i sakramentami wspólnoty kościelnej. Zatem kapłan musi mieć intencję robienia tego, co czyni sam Kościół. To jest eklezjalny aspekt urzędu kapłańskiego, który dokładniej wyjaśnia istotę kapłaństwa hierarchicznego. W eklezjologii katolickiej przyjmuje się tezę, że mszę świętą celebrytuje rękami kapłana cała wspólnota religijna, a nie tylko on sam z polecenia Jezusa, w imieniu wspólnoty (Congar, 1971, s. 30-40). W myśl tej teorii, ksiądz działa nie tylko *in persona Christi*, lecz także *in persona Ecclesiae*. Stąd urząd kapłański jest zarówno reprezentacją Chrystusa, jak i reprezentacją sakramentalną Kościoła (Holbock, 1961, s. 232-238). Jeśli ksiądz odłączył się od jedności Kościoła lub Kościół cofnął mu kapłańską *auctoritas*, nie może już celebrować mszy i innych sakramentów, gdyż brakuje mu zdolności do działania *in persona Ecclesiae* (Marliangeas, 1978, s. 45-46; Legrande, 1977, s. 409-431). Jednak bez względu na obie relacje (chrystologiczną i eklezjalną), kapłan zawsze jest nosicielem urzędu, a zatem jego czynności są przede wszystkim związane z jego święczeniami a nie z jego osobą. Teologowie akcentujący sakramentalny aspekt urzędu kapłańskiego uważają, że osobisty charyzmat księdza znajduje się tu na drugoplanowym miejscu, odgrywa mniej znaczącą rolę (Audet, 1970, s. 116-175; Gy, 1974, s. 607-608). Pełną wykładnię istoty i celu kapłaństwa hierarchicznego dał dopiero Sobór Watykański II, gdyż uwzględnił w niej wszystkie zasadnicze jego aspekty i wymiary (zob. Głowa, 1968, s. 194-200; Przybylski, 1969, s. 474-486; Kurpas, 1966, s. 193-203; Baniak, 1987, s. 81-102; Midali, 1968, s. 307-345). W soborowej koncepcji kapłaństwa hierarchicznego widzimy następujące jego elementy: 1) w kapłaństwie uwzględnia ona funkcję kultową i misję kształtowania wiary u wiernych świeckich, a w centrum funkcji kapłana lokuje sprawowanie Eucharystii; 2) kapłaństwo w swej istocie różni się od życia monastycznego i zakonnego, gdyż ma ono charakter społeczny, apostołski i hierarchiczny, a z drugiej strony, kapłani mogą pomnażać własną świętość na wzór świętości zakonnej. Ich świętość winna jednak wiązać się ściśle ze specyfiką kapłaństwa i z funkcjami księdza, jakie są niezbędne we wspólnocie wiernych. Posłuszeństwo, ubóstwo i celibat są cnotami obowiązującymi wszystkich kapłanów, ponieważ ułatwiają im realizację zadań duszpasterskich; 3) celibat zyskał rolę główną w życiu księdza, mimo iż kapłaństwo nie wymaga bezżenności ze swej natury, a kapłaństwo księży żonatych w innych Kościołach chrześcijańskich i starokatolickich nie stanowi wartości mniejszej od wartości kapłaństwa opartego na celibacie; 4) istotna jest jedność posługi i życia w kapłaństwie każdego księdza; 5) kapłaństwo ujmuje w ścisłej łączności z biskupem, który ma pełną władzę w Kościele lokalnym; 6) święcenia kapłańskie dają księdzu możliwość bezpośredniego uczestnictwa w kapłaństwie Jezusa, niezależnie od jedności z biskupem, a ksiądz może wykonywać własną misję w świecie. Święcenia kapłańskie, a nie misja kanoniczna dają księdzu władzę działania w zastępstwie Chrystusa; 7) kapłaństwo hierarchiczne jest uczestnictwem w apostołskiej i stopniowalnej posłudze Kościoła; 8) w Kościele katolickim jest jedno kapłaństwo,

a nie dwie odmienne jego formy – diecezjalna i zakonna; 9) księża nie są osamotnieni w spełnianiu swoich funkcji i w wykonywaniu zadań kapłańskich, lecz mają ciągle oparcie w Bogu, obecnym w Kościele, o czym zawsze powinni pamiętać. Stanowisko Soboru Watykańskiego II dotyczące kapłaństwa i życia księży w Kościele i w społeczeństwie jest widoczne w modelu kapłana duszpasterza, który biskupi zalecają wszystkim księżom pracującym w różnych sferach duszpasterstwa (Baniak, 2013, s. 25-28).

B. Aksjologiczny wymiar kapłaństwa hierarchicznego

Aksjologiczny lub zawodowy wymiar katolickiego kapłaństwa hierarchicznego jest ściśle związany z autorytetem i rolą religijno-społeczną księdza spełnianą w Kościele i w społeczeństwie. Przyjmując za Teodorem Scharmanem, że zawodem są „dowolne i możliwie systematyczne, oparte przede wszystkim na uzdolnieniach i upodobaniach, wyuczone i wyspecjalizowane i odpłatne świadczenia usług, które jako funkcja gospodarki zorganizowanej według podziału pracy służą zaspokajaniu potrzeb materialnych lub duchowych ludzi” (Scharman, 1956, s. 2), albo za Janem Szczepańskim, że zawód to „system czynności wewnętrznie spójny, oparty na określonej wiedzy i umiejętnościach, skierowany na wytwarzanie pewnego przedmiotu lub usług; a czynności te są wykonywane systematycznie jako podstawa ekonomicznego bytu pracownika i jego rodziny, będąc podstawą prestiżu i pozycji społecznej pracownika” (Szczepański, 1963, s. 253-259), zauważamy, że pojęcie „zawód” w pełni odnosi się również do kapłaństwa instytucjonalnego, gdyż ksiądz spełnia określoną funkcję służby Bogu i wspólnocie religijnej – Kościołowi, uzyskując z tego tytułu określone korzyści i uznanie (zob. Trawińska, 1965, s. 287). W wyborze kapłaństwa jako zawodu czynniki te odgrywają ważną rolę, choć wyjątkiem od reguły w sytuacji księdza katolickiego jest jego samotność i bezżenność – brak własnej rodziny.

Wybór zawodu powinien uwzględniać, oprócz osobistych życzeń i dążeń jednostki nim zainteresowanej, czynnik społecznej użyteczności wynikającej z jego wykonywania (zob. Ichheiser, 1937, s. 30). W ten sposób można będzie uniknąć szkód i skomplikowania życia innym ludziom (zob. Duhler, Ginzberg, 1960, s. 121-130). Niektóre zawody odgrywają bardzo ważną rolę społeczną i wymagają szczególnego doboru walo-rów i kwalifikacji osobowych do ich wykonywania (Ichheiser, 1937, s. 31). Ten warunek w pełni odnosi się do wyboru „zawodu” księdza w Kościele rzymskokatolickim, ponieważ ta wspólnota religijno-społeczna żąda od kandydata do tego zawodu podjęcia trudnej i skomplikowanej w skutkach decyzji na całe życie – bezżenności i czystości seksualnej oraz całkowitego posłuszeństwa biskupowi. Wypełnianie zadań kapłańskich wymaga od księdza pełnej identyfikacji jego własnego życia z wykonywaną pracą duszpasterską, utożsamiania ideologii religijnej Kościoła z codziennym własnym życiem kapłańskim. Zadania wynikające z tego zobowiązania są na tyle złożone i trudne, że niektórzy księża nie potrafią im sprostać i porzucają stan kapłański dla świeckiego życia, często też zakładają własne rodziny (Baniak, 2001). Kapłaństwo hierarchiczne, postrzegane w socjologicznym wymiarze, ma określony prestiż społeczny we wspólnocie parafialnej i w globalnym społeczeństwie. Prestiż kapłana stanowi odzwierciedlenie hierarchii wartości, posług i potrzeb religijnych wspólnoty ludzi wierzących. Leo von Dingemans zaznacza, że prestiż kapłana wyraża się w pozytywnym nastawieniu ludzi do niego, w oddawaniu mu czci i szacunku czy szerokich wyrazów uznania (Dingemans, 1962, s. 145-147).

W dalszej analizie kapłaństwa hierarchicznego należy uwagę skoncentrować na następujących zagadnieniach wchodzących w zakres jego wymiaru aksjologicznego: a) na społecznym prestiżu księży parafialnych widzianym przez badanych licealistów i studentów; b) na awansie zawodowym kapłaństwa w Polsce w dzisiejszych czasach; c) na aktualnym zapotrzebowaniu na zawód księdza i na miejscu kapłaństwa wśród innych zawodów; d) na wartości pracy księży w Kościele i w parafii; e) na pragnieniu respondentów do posiadania księdza we własnej rodzinie; f) na czynnikach wpływających na zmiany w postrzeganiu kapłaństwa i księży przez młodzież licealną i akademicką. Kwestie te będą ukazane w drugiej, empirycznej, części artykułu.

C. Kapłaństwo hierarchiczne w aspekcie socjologicznym

Kapłaństwo hierarchiczne jest różnie definiowane w aspekcie socjologicznym lub społeczno-kulturowym. Problem ten podnosi Edward Ciupak i zaznacza, że kapłaństwo „zawodowe” jest różnie definiowane przez badaczy, a nawet przez teologów, którzy często odmiennie rozumieją jego istotę i główny cel czy specyfikę charyzmatyczną. W związku z tym twierdzi on, że „Kapłaństwo chrześcijańskie, choć różni się charakterem sakramentalnym od instytucji kapłaństwa w religiach wcześniejszych (...), pod względem jednak hierarchii i zakresu władzy kształtowało się analogicznie. (...) W chrześcijaństwie, a szczególnie w katolicyzmie, kapłaństwo stanowi instytucję zawodową, której odpowiadają dwa podstawowe kryteria: działalność przeznaczona dla innych i wymagająca uprzedniego przygotowania” (Ciupak, 1965, s. 393). W tym opracowaniu kapłaństwo hierarchiczne zostanie także ukazane w aspekcie socjologicznym, to znaczy odpowiemy tu na pytanie, jak kapłaństwo jawi się w świadomości polskiej młodzieży – w jej postawach i ocenach – czy widzi ona w nim swoiste „wezwanie boże” czy zwykły „zawód” mający religijne podłoże?

W socjologicznym aspekcie kapłaństwo hierarchiczne jest postrzegane jako postawa i czynność ukształtowana i wykonywana pod wpływem konfrontacji osobistych potrzeb i aspiracji jednostki powołanej z potrzebami i aspiracjami grup jej odniesienia. W myśl tego założenia – jak zauważa Piotr Taras – kapłaństwo można określić jako predyspozycję człowieka do: a) odpowiedniego stylu życia; b) uznania i realizacji określonych wartości i posług religijnych; c) identyfikacji z określoną grupą społeczną, czyli ze stanem kapłańskim (Taras, 1972, s. 5-7). Kapłaństwo w społecznym wymiarze jest ściśle związane z grupą społeczno-religijną i ma wspólnotowy charakter. Wykonywanie „zawodu” kapłana domaga się świadczenia posług religijnych dla wiernych oraz społecznego mandatu – upoważnienia, akceptacji i nadania celu. Z tego powodu kapłaństwo hierarchiczne przybiera formę umowy społecznej lub kontraktu jako faktu społecznego. Kontrakt ten oznacza typ zobowiązania społecznego, który określają przepisy prawa kościelnego i normy religijno-moralne wprost przeznaczone i wyłączne dla stanu duchownego. Zatem przedmiotem zobowiązań księdza, z woli Kościoła, są posługi kapłańskie przeznaczone dla wiernych świeckich. Kandydat na kapłana, akceptując wymagania Kościoła, zobowiązuje się dobrowolnie i świadomie do respektowania i realizowania jego ustaw dotyczących stanu kapłańskiego, czyli do przyjęcia właściwego stylu życia i spełniania zadań należących do księdza. W efekcie tej akceptacji biskup udziela mu święceń kapłańskich i pozwala korzystać z przywilejów przeznaczonych dla duchowieństwa. Prawidłowe wypełnianie tych zadań wymaga od księdza odpowiednich kwalifikacji osobowych i uzdolnień, czasu i siły, czyli analogicznych predyspozycji osobowych, jakie są niezbędne do skutecznego wykonywania każdego zawodu. Z drugiej zaś strony, należy zaznaczyć, że kapłaństwo hierarchiczne w aspekcie socjologicznym jest zawodem o charakterze religijnym, spełniającym wszystkie parametry zawodu. Religijny profil ukazuje kapłaństwo jako zawód nietypowy, bowiem „cecha religijna” jest zbędna w każdym innym zawodzie świeckim (Baniak, 2013, s. 18-21).

Interpretacja ta obejmuje również życie zakonne kobiet i mężczyzn we wspólnotach kontemplacyjnych i w zgromadzeniach czynnych, w których modlitwa, jako podstawowe ich zajęcie, jest zwykłym, chociaż specyficznym trudem, analogicznie jak praca umysłowa, z którego wykonywania osoby zakonne, podobnie jak księża parafialni, utrzymują się osobiście i we wspólnocie zakonnej. Oczywiście, zakonnice i zakonnicy, oprócz modlitwy, wykonują także wiele innych zadań związanych wprost z charakterem swojej wspólnoty zakonnej, jak choćby w służbie zdrowia i w specjalistycznej opiece społecznej, w szkolnictwie, w nauce czy w zakładach charytatywnych, uzyskując w ten sposób środki do życia i działalności statutowych swoich wspólnot zakonnych i zgromadzeń zakonnych (Baniak, 1986, s. 279-300; 2000, s. 63-87; 2012, s. 183-212).

W kapłaństwie hierarchicznym są widoczne wszystkie podstawowe cechy zawodu, o których wspominają badacze (zob. Schreuder, 1965, s. 5-15; Rankin, 1963, s. 112-124; Baniak, 1989, s. 215-233), aczkolwiek jest ono zawodem bardzo specyficznym i wyjątkowym, którego głównym celem jest zaspokajanie religijnych, duchowych i moralnych, jak i niektórych bytowych potrzeb ludzi w społeczności parafialnej lub w

innych jeszcze okolicznościach. Piotr Taras słusznie zaznacza, że kapłaństwo instytucjonalne nie zatracą wymiaru zawodowego również wtedy, kiedy jest wykonywane w zgromadzeniu zakonnym, gdyż w ten sposób ułatwia ono kapłanowi zakonnemu pracę, chroni i zabezpiecza go bytowo, nadaje mu prestiż społeczny (Taras, 1972, s. 16). Ksiądz parafialny ma zapewnione te warunki przez swojego biskupa diecezjalnego i przez mieszkańców parafii, do której został posłany mocą jego władzy kościelnej. Zatem nie można pominąć w analizie specyfiki kapłaństwa hierarchicznego jego zawodowego charakteru. Kapłaństwo, jako fakt społeczny i zawód religijny, może być analizowane z socjologicznego punktu widzenia, czyli z punktu widzenia styczności, stosunków, czynności i instytucji społecznych, które są drugorzędnymi warunkami i przyczynami jego zaistnienia i wykonywania. Spełniając te warunki, mężczyzna obdarowany charyzmą powołania religijnego, czyli specjalnymi cechami i uzdolnieniami czy zamiłowaniem do czynności religijnych, może podjąć wolną decyzję o włączeniu się do stanu kapłańskiego i trwania w nim przez całe swoje życie, wypełniając zadania związane z potrzebami religijnymi i duchowymi katolików świeckich. Niekiedy warunki te utrudniają lub wręcz uniemożliwiają alumnowi zostanie księdzem, czy też trwanie księdza w kapłaństwie, jak choćby obowiązkowy celibat, którego on podświadomie nie akceptuje, czy też bezwzględne posłuszeństwo biskupowi, przeciw któremu może on buntować się wewnętrznie. Pod wpływem tych trudności, a także innych jeszcze powodów, niektórzy alumni rezygnują z formacji seminaryjnej i przerywają swoje studia przygotowujące ich do kapłaństwa, a księża rezygnują z kapłaństwa sprawowanego w parafiach i w zakonach, powracając do życia świeckiego, najczęściej w małżeństwie i rodzinie. Kobieta, małżeństwo, rodzina okazały się ważniejsze dla nich na tych etapach życia, więc im poświęcili kapłaństwo i przywileje z nim związane (zob. Baniak, 2007, s. 209-263; 2001).

Kapłaństwo jako realna czy faktyczna rzeczywistość nie istnieje, nie można go zobaczyć i dotknąć fizycznie, natomiast realni są jedynie kapłani, mężczyźni, którzy odgrywają swoją zawodową rolę kapłańską, spełniając w jej ramach funkcję pośrednika wśród ludzi religijnych i w Kościele instytucjonalnym. Kapłani tworzą też odrębną grupę społeczno-zawodową, która ma cechy niespotykane w innych grupach zawodowych i społecznych, odróżniające ich od świeckich członków Kościoła. Społeczny wymiar kapłaństwa instytucjonalnego stanowi określoną wartość dla tych mężczyzn, którzy wybierają je dobrowolnie pod wpływem powołania religijnego jako własny zawód, drogę życiową i karierę społeczną. Tacy mężczyźni biorą też pod uwagę zapotrzebowanie społeczne na zawód księdza i na zadania wykonywane przez niego w parafii i w innych okolicznościach funkcjonowania Kościoła, nie zapominając przy tym, że religijna posługa (praca) księdza wynika wprost z istoty i celu kapłaństwa (Baniak, 1993, s. 17-18). Mężczyzna religijny wybiera zawód księdza dlatego, że w ideale pracy religijnej dla innych ludzi widzi dobro i piękno, że zamierza też zrobić karierę w Kościele instytucjonalnym poprzez tę pracę. W ten sposób chce uzyskać oczekiwane wartości i cele osobiste, gdyż interesował się wcześniej zawodem księdza ze względu na bezpośrednie i szerokie kontakty i więzi z ludźmi preferującymi wartości religijne, z chęci osobistego oddziaływania na ich postawy i zachowania religijne. Wiedział przy tym, że w innych zawodach takich możliwości wpływu na ludzi nie mógłby osiągnąć. Przez pryzmat tych możliwości postrzega on kapłaństwo jako wartość, której faktycznie nie ma w innych zawodach znajdujących się w zasięgu jego możliwości praktycznych, dlatego też kapłaństwo uczynił własnym celem życiowym i zawodowym (Baniak, 2013, s. 19-20). Leo von Dingemans zaznacza, że w innej sytuacji życiowej, choćby przymusu, presji czy deficytów rozwojowych, wybór tego specyficznego kapłańskiego zawodu byłby niemożliwy czy też niecelowy i bezsensowny. Złamanie tych zasad wyboru i wejście mężczyzny do grupy zawodowej kapłanów zapewne nie dałoby mu satysfakcji, poczucia spełnienia zawodowego i szczęścia osobistego (zob. Dingemans, 1962, s. 145-165).

Status społeczny kapłaństwa katolickiego, czyli zajmowane miejsce w społeczeństwie, zależy realnie od różnych czynników, wśród których trzy są najważniejsze: a) stosunek księży do wartości uznawanych za podstawowe w danym społeczeństwie; b) wyobrażenia społeczeństwa o roli i funkcjach księży parafialnych oraz ocena przydatności ich zawodu dla religijności i moralności ludzi; c) stopień integracji – zjednoczenia

księży ze społeczeństwem i ich udział w powszechnie akceptowanych wzorach postępowania. Status społeczny księdza zależy również istotnie od danej grupy, która ocenia jego przydatność społeczną. Inaczej oceniają księdza ludzie religijni i niereligijni, inaczej mieszkańcy parafii wiejskiej i parafii miejskiej lub przemysłowej, inaczej robotnicy przemysłowi i inteligencja, a inaczej osoby starsze i młodzież czy dzieci. Społeczeństwo globalne, z kolei, osądza status społeczny księży i zakonników ze względu na religijny charakter ich życia i roli podstawowej, skuteczność ich oddziaływania na religijność i moralność ludzi. Ponadto, status społeczny kapłana wyznaczają także jeszcze inne czynniki, jak choćby jego stosunek do wartości kulturowych, które mają znaczenie w społeczeństwie, typ i poziom wykształcenia humanistycznego i umiejętności zawodowych, bieżące przemiany cywilizacyjne i gospodarcze, stosowne nastawienie ludzi do Kościoła instytucjonalnego i do duchowieństwa, polityczne zaangażowanie kleru w kraju oraz materializm praktyczny i poziom osobistej moralności księży, łamanie lub zachowywanie przez nich czystości seksualnej. W praktyce te wszystkie czynniki są w stanie obniżyć autorytet księży w społeczeństwie, a nawet spowodować zupełny jego zanik. Mogą też wywołać spadek zainteresowania zawodem księdza w środowisku religijnej młodzieży męskiej, obniżyć wartość kapłaństwa instytucjonalnego w jej hierarchii wartości i dążeń życiowych i zawodowych (zob. Baniak, 1993, s. 17-18; 2000a, s. 285-304; 2013, s. 21-21).

Postrzeganie kapłaństwa hierarchicznego przez młodzież polską przez pryzmat tych znaczeń społecznych stanowi przedmiot tego opracowania socjologicznego. W świetle ustaleń teoretycznych, wyżej zaprezentowanych, należy zapytać, w jaki sposób istotę kapłaństwa hierarchicznego, jego wartość społeczną, egzystencjalną i religijną postrzegają, interpretują i oceniają badani licealiści i studenci? Czy ich koncepcja kapłaństwa jest zbieżna z koncepcją obowiązującą w Kościele rzymskokatolickim? Od jakich czynników respondentów uzależniają wybór i trwałość kapłaństwa instytucjonalnego w sytuacji poszczególnych księży?

Z badań socjologicznych wynika, że badana młodzież licealna i akademicka w swej większości statystycznie rozumie poprawnie istotę kapłaństwa hierarchicznego, dostrzega w nim znaczącą wartość religijną i egzystencjalną, jednak jego wybór uzależnia od wielu czynników, w tym przede wszystkim od charyzmy powołania religijnego, widocznego w zespole cech osobowych, emocjonalnych, społecznych i moralnych, a także w zamiłowaniu mężczyzny do wartości religijnych związanych z zawodem księdza i służenia pomocą ludziom w ich potrzebach religijnych (zob. Taras, 1972; Baniak, 1993; 2002a; Mariański, 2005).

D. Założenia metodologiczne własnych badań socjologicznych

Badając szeroko rozumianą świadomość kościelną młodzieży licealnej i akademickiej, uwzględniłem również jej nastawienie do kapłaństwa hierarchicznego i postawy wobec księży parafialnych – pozytywne i negatywne. W szczególności zaś interesowały mnie podczas badań takie zagadnienia, jak: religijny i aksjologiczny wymiar kapłaństwa w rozumieniu respondentów; powołanie religijne do kapłaństwa; struktura kapłaństwa instytucjonalnego; miejsce i rola charyzmy powołania w życiu księdza; społeczny prestiż kapłaństwa i jego kryteria; kapłaństwo sprawowane w parafii i w zakonie; zapotrzebowanie na zawód księdza w obecnych czasach w krytycznym spojrzeniu badanych osób; awans zawodowy kapłaństwa w obecnych czasach; pragnienie kapłana w rodzinie.

Podstawę do odpowiedzi na te pytania stanowią wyniki moich badań socjologicznych dotyczących szeroko pojętego nastawienia młodzieży polskiej do instytucji kapłaństwa i do księży parafialnych. Badania te zrealizowałem metodą sondażu z zastosowaniem techniki ankiety audytoryjnej w 2011 roku w Kaliszu wśród 456 uczniów wybranych szkół licealnych (51,7%) i wśród 426 studentów niepublicznej Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania w Poznaniu (48,3%) z czterech kierunków studiów: socjologii (28,2%), pedagogiki (24,2%), zarządzania (23,5%) i informatyki (23,0%), dobranych techniką warstwową z list ewidencyjnych (zob. Białock, 1977, s. 16-17). O wyborze do badań tej uczelni niepublicznej zdecydowały dwa ważne czynniki: znikoma, jak dotąd, ilość badań na ten temat w tego typu szkołach wyższych oraz wykonywana w niej moja praca zawodowa. Niebagatelną rolę odegrały tu koszty realizacji badań socjologicznych.

Łącznie badaniem objęto w ten sposób 882 respondentów, w tym 508 kobiet (57,6%) i 373 mężczyzn (42,4%). Zatem musiał być on probabilistyczny, aby wyniki badania prób można było uogólnić na całą populację uczniów liceów uczestniczących w badaniu i na całą populację studentów badanej uczelni wyższej. Jednak dobór ten musiał też uwzględniać to, że w badanych populacjach może wystąpić nad-reprezentacja osób o pewnych cechach, np. ze względu na płeć. Hubert M. Blalock pisze, że „Pobierając próbę warstwową, dzielimy najpierw populację na szereg grup lub kategorii, następnie zaś z każdej warstwy losujemy niezależne próby. Dobór można przeprowadzić według takich zmiennych, jak: płeć, wiek, typ wykształcenia, zawód, miejsce zamieszkania, typ instytucji itp.” (Blalock, 1977, s. 449-450; zob. Babbie, 2007, s. 227-229).

W badaniach uczestniczyli uczniowie pierwszej i trzeciej klasy wybranych liceów oraz studenci pierwszego i trzeciego roku studiów z wskazanych kierunków. Z liceów ogólnokształcących pochodziło 54,4%, w tym z pierwszej klasy 50,7% i z trzeciej klasy (49,3%), natomiast z liceów profilowanych pochodziło 45,6%, w tym odpowiednio z klas: 50,3% i 49,7%. Z kolei wśród studentów objętych badaniem z roku pierwszego było 53,1% respondentów, w tym z socjologii 27,4%, z pedagogiki 23,9%, z zarządzania 26,2%, z informatyki 26,1%. Natomiast z trzeciego roku było łącznie 46,9%, w tym według kierunku studiów odpowiednio: 29,2%; 25,0%; 24,5%; 21,3%. Według stałego miejsca zamieszkania rozkład respondentów jest następujący: wieś – 21,5%; małe miasto – 26,2%; Kalisz – 29,6%; Poznań – 22,7%; miasta łącznie – 78,5%. Większość respondentów pochodziła z rodzin pełnych-zintegrowanych – 72,1%; z rodzin rozbitych – 17,9%; zaś 8,6% miało jednego z rodziców. Według stosunku do wiary religijnej rozkład respondentów jest następujący: głęboko wierzący – 17,3% (w tym kobiety - 18,3% i mężczyźni – 16,0% oraz licealiści – 19,1% i studenci -15,5%); wierzący – 51,5% (w tym kolejno: 55,9% i 45,5% oraz 55,5% i 47,2%); obojętni religijnie – 12,2% (w tym kolejno: 10,8% i 14,2% oraz 10,1% i 14,6%); wątpiący – 8,1% (w tym kolejno: 6,7% i 9,9% oraz 7,0% i 9,1%); niewierzący – 10,9% (w tym kolejno: 8,3% i 14,4% oraz 8,3% i 13,6%). Osoby wierzące łącznie – 68,8% (w tym kolejno: 74,2% i 61,5% oraz 74,6% i 62,7%); osoby z problemami wierze – 20,3% (w tym kolejno: 17,5% i 24,1% oraz 17,1% i 23,7%); osoby niewierzące – 10,9% (w tym kolejno: 8,3% i 14,4% oraz 8,3% i 13,6%).

W analizach korelacyjnych między zmiennymi uwzględniłem związki o współczynniku przewyższającym znacznie próg istotności statystycznej. W analizach korelacyjnych stosuję miernik Q Kendalla, mający zastosowanie wyłącznie dla tablic 2x2, który przyjmuje postać wzoru: $Q = \frac{ad - bc}{ad + bc}$. Istotna statystycznie zależność występuje wtedy, kiedy $Q = + < 0,200 - 0,999$ albo $Q = - > 0,200 - 0,999$. W przedziale od $- 0,200$ do $+ 0,200$ brak istotnej zależności. W toku badań zastosowałem metodę monograficzną i sondażu wspartą techniką ankiety audytoryjnej, a na etapie analizy i opisu wyników badań metody statystyczną, porównawczą, socjograficzną, korelacji zmiennych. Narzędzie badawcze stanowił wielo-problemowy kwestionariusz ankiety zawierający 54 pytania merytoryczne i 6 pytań dotyczących cech społecznych respondentów, dotyczący postaw i ocen licealistów i studentów wobec norm moralności katolickiej (zob. Baniak, 2015).

Przedmiotem tego opracowania są wyobrażenia, postawy i oceny licealistów i studentów uczestniczących w badaniach dotyczące ich nastawienia do kapłaństwa instytucjonalnego i do księży parafialnych, zaś cel jego stanowi szeroka prezentacja – opis i analiza – tego nastawienia w kontekście wielu przyjętych zmiennych niezależnych. Problem główny stanowi pytanie: jakie jest nastawienie, widoczne w postawach i ocenach, licealistów i studentów uczestniczących w badaniu do instytucji kapłaństwa i do księży parafialnych, wypełniających zadania wynikające z istoty kapłaństwa? W jakim zakresie ich postawy i oceny odbiegają od postaw i ocen dotyczących kapłaństwa i księży licealistów i studentów, czy też gimnazjalistów, pytanych o to w innych badaniach we wcześniejszym okresie?

Analiza literatury przedmiotu ukazującej wyniki wcześniejszych badań na ten temat, która wskazuje na niejednolite nastawienie młodzieży polskiej do instytucji kapłaństwa i do księży, zainspirowała mnie do podjęcia badań na ten temat i wywołała chęć dostrzeżenia kierunku myślenia moich respondentów w tej kwestii. Sprawdzałem hipotezę przyjmującą, że nastawienie badanych licealistów i studentów do instytucji

kapłaństwa i do księży będzie zależało w pewnym stopniu od różnych czynników zewnętrznych, jednak wyraźnie zróżnicowane i mało podobne do poglądów i opinii wyrażonych przez ich odpowiedników w innych, wcześniej zrealizowanych badaniach socjologicznych. W hipotezie tej przyjąłem również, że znaczne odsetki respondentów będą kwestionowały istotę i potrzebę kapłaństwa oraz posługi księży w religijności ludzi wierzących. Sprawdzałem też inną hipotezę, czy wśród różnych zmiennych niezależnych wiara religijna i udział w kulcie religijnym będą najsilniej wpływały na poglądy i opinie respondentów dotyczące postrzegania istoty kapłaństwa hierarchicznego i posługi religijnej księży w parafii. W innych badaniach zależność ta nie była zawsze sprawdzana. Ważną kwestią jest skala i kierunek zmian w nastawieniu tych respondentów do kapłaństwa hierarchicznego i do księży – jakie odsetki licealistów i studentów uczestniczących w badaniu akceptują w pełni lub częściowo rolę kapłaństwa i księży w religijności ludzi, a jakie ich odsetki rolę tę kwestionują i opowiadają się za wolnością religijną i samodzielnym podążaniem ludzi do Boga, uzasadnianą różnymi powodami i przyczynami?

Chcąc poprawnie ukazać rozumienie istoty kapłaństwa hierarchicznego przez badaną młodzież polską, jak i jej nastawienie do księży parafialnych, w pierw należało spojrzeć na kapłaństwo hierarchiczne w aspekcie socjologicznym, najważniejszym w tej analizie kapłaństwa. Ujęcie to stanowi podstawę dla analizy postrzegania i oceny kapłaństwa i księży przez licealistów i studentów uczestniczących w tych badaniach.

Należy zaznaczyć, że w każdej tabeli respondenci są ujęci według dwóch zmiennych: płci i typu szkoły, w której uczyli się (licealiści) i studiowali (studenci). Ta konstrukcja tabel ułatwia pełniejszy wgląd w postawy i oceny respondentów dotyczące kapłaństwa hierarchicznego – jego cech, wartości i funkcjonowania księży w Kościele i w społeczeństwie.

2. Kapłaństwo hierarchiczne jako wartość w ujęciu i ocenie badanej młodzieży

W jaki sposób istotę kapłaństwa hierarchicznego oraz jego wartość egzystencjalną i rolę religijną postrzegają, interpretują i oceniają badani licealiści i studenci? Czy ich koncepcja kapłaństwa jest zbieżna z koncepcją w Kościele rzymskokatolickim? Od jakich czynników respondenci uzależniają wybór i trwałość kapłaństwa instytucjonalnego w sytuacji poszczególnych księży? Odpowiedzi na te pytania znajdują się w dalszej analizie.

A. Powołanie kapłańskie jako konieczny warunek wyboru kapłaństwa hierarchicznego przez kandydatów oraz trwania w nim księży w odbiorze licealistów i studentów

Kapłaństwo hierarchiczne jest specyficznym zawodem, u którego podstaw znajduje się religia i wartości z niej wynikające czy z nią wprost związane. Kryterium religijne odróżnia kapłaństwo hierarchiczne od zawodów świeckich, a jednocześnie wymaga od mężczyzn aspirujących do jego osiągnięcia i wykonywania, posiadania specyficznych cech osobowych, uzdolnień i umiejętności, które będą go predestynowały do wyboru kapłaństwa i trwania w nim przez całe życie, do wykonywania zadań z nim związanych. Podstawowym warunkiem wyboru kapłaństwa hierarchicznego i trwania w nim, stawianym jego adeptom przez Kościół instytucjonalny, jest właśnie zespół cech i uzdolnień religijnych i właściwości moralnych mężczyzny aspirującego do jego osiągnięcia, określane przez teologów jako specyficzne „powołanie boże” lub „powołanie religijne”, którym to powołaniem musi się wykazać kandydat na księdza, jeśli chce zostać przyjęty na studia filozoficzno-teologiczne do seminarium duchownego przygotowujące go wielostronnie do wykonywania zadań kapłańskich.

Rolę istotną powołania religijnego w wyborze kapłaństwa hierarchicznego trafnie ukazuje Edward Ciupak, zaznaczając, że „Z teologicznego punktu widzenia cechą najistotniejszą kandydata jest powołanie i ono w zasadniczy sposób wyróżnia formalnie zawód kapłański od wszystkich innych. Nie wchodząc w dyskusję filozoficzną czy dogmatyczną, możemy stwierdzić, że »powołanie« jest terminem przekładalnym na język socjologiczny, gdyż termin ten wyjaśniamy analizą społecznych uwarunkowań, kształtujących stopniowo decyzję osobnika. (...) Niemal wszystkie czynniki, które charakteryzują układ procesów dynamicznych w

danym okresie historycznym, tj. sytuacja polityczna, elitarność szkolnictwa wyższego lub jego demokratyzacja, sytuacja ekonomiczna, zwłaszcza rynek pracy, styl powszechnego wychowania, panująca ideologia, mają wpływ na kształtowanie się doboru kandydatów do stanu kapłańskiego” (Ciupak, 1965, s. 400-402). Następnie autor wyjaśnia, że termin „powołanie” wywodzi się z pojęcia „charyzmatu”, a w teologii oznacza nadprzyrodzone „wołanie Boga”, skierowane bezpośrednio do określonej osoby. Zewnętrznie ma ono ujawnić się w decyzji kandydata, który dobrowolnie zgłasza się do seminarium duchownego: „Z katolickiego punktu widzenia – jego zdaniem – charyzmat kapłana posiada kilka znaczeń: trwałe i niezniszczalne uzdolnienia do pełnienia czynności kultowych, niezwykle dar nadprzyrodzony (dar udzielony kapłanami czasowo), zdolność do niezwyklej ekstazy psychicznej” (Ciupak, 1965, s. 425).

Krzysztof Pawlina, z kolei, w tej kwestii zaznacza, że „Powołanie kapłańskie jest darem miłości Boga do człowieka, konkretnego człowieka. I jakkolwiek można mówić o powołaniu w aspekcie biblijnym, teologicznym, socjologicznym, historycznym – to pozostaje ono wciąż tajemnicą. Nie ma właściwie żadnej prawidłowości w udzielaniu tego daru przez Boga. Stanięcie wobec Boga, powołanie oznacza zawsze dla młodego człowieka konieczność zmierzenia się z najbardziej ambitnym planem własnego życia, z propozycją wyboru drogi jeszcze nieznaną, a trudną, bo wymagającą ofiary. W sercu powołanego toczy się intymny dialog z Tym, którego głos okazał się wezwaniem i który nie ucichnie, dopóki nie doczeka się odpowiedzi. Z pewnością niejedną z tych odpowiedzi, także pozytywnych, na początku zakłócają jakieś obawy i lęki bądź poczucie niedorastania do wielkiej misji. Ten wewnętrzny dialog trwa niekiedy kilka miesięcy, a nawet kilka lat. Powoli w sercu, które ten głos rodzi, pojawia się jakaś gotowość. Ta gotowość to właśnie odpowiedź dana Bogu, jakby deklaracja własnej woli. Pozytywna odpowiedź rozpoczyna nową drogę, którą nazywamy formacją seminaryjną” (zob. Pawlina, 2000, s. 16-17). To spojrzenie na powołanie kapłańskie oddaje w pełni jego sens oraz cel teologiczny i społeczny, a także wskazuje na jego niezbędność przy wyborze stanu i zawodu kapłańskiego, widząc w nim fundamentalny warunek trafności wyboru i trwania księdza w kapłaństwie. Świadomość tego warunku winien mieć kandydat na księdza, jeśli myśli poważnie o późniejszym wytrwaniu w tym zawodzie i w stanie duchownym.

W rzeczy samej, autentyczne powołanie religijne istotnie warunkuje trwałość kapłaństwa u danego księdza, moralny wymiar jego codziennego życia i szczerą służbę religijną ludziom w Kościele. Kapłani „z przypadku”, czyli tacy „bez powołania”, są na ogół butni, zarozumiali, cechuje ich pycha i nadwrażliwość na punkcie własnej ważności zawodowej, połączona z lekceważeniem świeckich w parafii, a także chęć do życia w luksusie i dostatku materialnym, wygodnictwo i praktyczny materializm, a wszystko to często kosztem zgorszenia ludzi i ich wyzysku finansowego. Takich kapłanów wierni szybko rozpoznają i nie akceptują, zaś oni tracą zaufanie w środowisku parafialnym lub młodzieżowym (zob. Baniak, 2013, s. 46-47).

Założenia te wywołują pytanie postawione respondentom: „Czy według Ciebie, powołanie religijne jest koniecznym warunkiem do wyboru i trwania księdza w kapłaństwie hierarchicznym?” Odpowiedź na to pytanie ukazuje tabela 1.

Tabela 1

Powołanie religijne jako konieczny warunek wyboru i trwałości kapłaństwa w ocenie respondentów.

Powołanie religijne do kapłaństwa jest:	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Konieczne	263	51,8	176	47,0	229	50,2	210	49,3	439	49,8
Zbędne	148	29,1	118	31,6	118	25,9	148	34,7	266	30,2
Brak oceny	76	15,0	62	16,6	83	18,2	55	13,0	138	15,6
Brak danych	21	4,1	18	4,8	26	5,7	13	3,0	39	4,4
Ogółem	508	100,0	374	100,0	456	100,0	426	100,0	882	100,0

Źródło: badania własne. Tabela ukazuje wybory respondentów według ich płci i typu szkoły: średniej i wyższej.

Analizując dane widoczne w tabeli 1, zauważamy, że tylko niespełna jedna trzecia respondentów twierdzi, że powołanie religijne do kapłaństwa hierarchicznego jest zbędne, ponieważ kapłaństwo jest zawodem podobnym do innych zawodów znaczących w społeczeństwie, chociaż opartym za religii. Pogląd ten podziela nieco większy odsetek mężczyzn niż kobiet (o 2,5 p. proc.). Większe nieco zróżnicowanie w tej opinii wprowadza typ szkoły niż płeć, gdyż studenci liczniej niż licealiści uważają, że do wyboru i trwałości zawodu księdza zbędne jest powołanie religijne. Kwestionując konieczność powołania religijnego do kapłaństwa, respondenci swoją opinię uzasadniali różnymi argumentami, jak choćby takimi: „W moim przekonaniu kandydat na księdza katolickiego musi bardziej lubić i interesować się sprawami religii i Kościoła niż inni mężczyźni, którzy nie chcą wybierać i wykonywać kapłańskiego zawodu. Ja w tym nie widzę żadnego wezwania bożego, a uznaję tylko odrębne uzdolnienia do wykonania zawodu księdza. Ludzie wierzący potrzebują jego usług i rad w spełnianiu swojej religijności” (studentka socjologii, l. 23). Co szósty respondent nie potrafił zająć stanowiska w tej kwestii, dodając często, że ma trudności ze zdefiniowaniem powołania kapłańskiego.

Z kolei niespełna połowa badanych respondentów uważa, że powołanie religijne jest konieczne, aby mężczyzna mógł wybrać kapłaństwo nie tylko jako specyficzny „zawód”, lecz także jako specjalną służbę i misję religijną w Kościele. Powołanie to mężczyzna otrzymuje, jak badani twierdzą, od samego Boga. Właśną opinię w tej kwestii uzasadniali różnymi powodami, jak na przykład takim: „Kapłaństwo nie jest zwykłym zawodem, ale jest służbą samemu Bogu w Kościele spełnianą. Oznacza ono niesienie pomocy religijnej i duchowej ludziom. Bóg sam wybiera sobie kandydatów do tej służby, a wtedy daje im wiele cech i uzdolnień, które ułatwią im pokonanie przeszkód na drodze do kapłaństwa w jego wykonywaniu. Nie wszyscy mężczyźni mogą być księżmi, ale tylko ci, których Bóg sobie upatrzy i wezwie ich do tej pracy w Kościele” (studentka pedagogiki, l. 22).

Niektórzy respondenci dawali przykłady znanych sobie księży, którzy wybrali kapłaństwo bez religijnego powołania, myśląc jednocześnie, że wszystko jakoś się samo poukłada i nadal będą pozorować szczęśliwe życie w kapłaństwie. Jednak, jak respondenci oceniali, wraz z biegiem czasu tacy księża przekonali się, że kiedyś się pomylili, idąc do seminarium duchownego i przyjmując święcenia. Później, chcąc naprawić tę pomyłkę, odeszli ze stanu duchownego i powrócili do życia świeckiego (zob. Baniak, 2000b, s. 158-176, 317-324).

Wśród przyjętych zmiennych niezależnych, deklaracje wiary religijnej i niewiary najsilniej wpływają na akceptację przez respondentów konieczności powołania religijnego do wyboru kapłaństwa i do trwania księdza w nim przez całe życie. Najliczniej warunek ten akceptują respondenci głęboko wierzący (89,7%), a następnie wierzący tradycyjnie (71,4%). Natomiast respondenci niewierzący warunek ten odrzucili najliczniej (90,6%). Na drugim miejscu po nich są obojętni religijnie (77,6%), którzy zrównują całkowicie kapłaństwo z innymi zawodami ważnymi w społeczeństwie. Jednocześnie badania wykazały, że niektórzy respondenci wierzący także odrzucają konieczność powołania religijnego do wyboru i trwałości kapłaństwa, jako zbędne, i zarazem zrównują kapłaństwo z zawodami świeckimi (16,3%). Z drugiej strony zaś co piąty wśród respondentów obojętnych religijnie i niewierzących akceptuje warunek powołania religijnego do kapłaństwa, a tym samym odróżnia istotowo kapłaństwo od zawodów świeckich. Bez tego powołania, ich zdaniem, kapłaństwo zostałoby całkowicie zrównane z zawodami świeckimi. Miernik Kendalla $Q = 0,758$ i wskazuje na istotny wpływ wiary religijnej na postrzeganie konieczności powołania do kapłaństwa. Im głębszą wiarę religijną deklarują badani licealiści i studenci, tym częściej twierdzą, że bez powołania religijnego, przekazanego przez Boga, właściwy wybór kapłaństwa przez kandydatów oraz trwanie w kapłaństwie przez księży są niemożliwe.

B. Struktura kapłaństwa hierarchicznego w ujęciu respondentów

Czym jest w swej istocie kapłaństwo hierarchiczne? Jakie składniki tworzą jego strukturę – czy jest ono wyłącznie „powołaniem religijnym” lub wyłącznie „zwykłym zawodem”, czy też oba te składniki budują

jego strukturę? Jakie wyobrażenie struktury kapłaństwa hierarchicznego mają badani licealiści i studenci? Na pytanie: „Czym jest, według Ciebie, kapłaństwo hierarchiczne – z jakich elementów jest zbudowana jego struktura?” – respondenci udzieliłi stosownych wypowiedzi, które ukazuje tabela 2, biorąc pod uwagę ich płeć oraz typ szkoły: średniej i wyższej.

Tabela 2

Struktura kapłaństwa hierarchicznego w ujęciu badanej młodzieży.

Struktura kapłaństwa hierarchicznego	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Tylko powołaniem bożym	92	18,1	50	13,4	89	19,6	53	12,4	142	16,1
Tylko zwykłym zawodem	74	14,6	79	21,1	65	14,3	88	20,7	153	17,3
Powołaniem i zawodem	284	55,9	200	53,5	240	52,6	244	57,3	484	55,0
Trudno mi to ocenić	32	6,3	24	6,4	33	7,2	23	5,4	56	6,3
Brak danych	26	5,1	21	5,6	29	6,3	18	4,2	47	5,3
Ogółem	508	100,	374	100,	456	100,	426	100,	882	100,

Źródło: badania własne.

Wyobrażenia respondentów dotyczące struktury kapłaństwa hierarchicznego są znacznie zróżnicowane w całej badanej zbiorowości, jak i w poszczególnych jej grupach (zob. tabela 2). Wyłącznie jako „powołanie boże” postrzega je jedynie co szósta badana osoba, zaś jako „zwykły zawód” widzi w nim co piąty wśród badanych. Stąd integralne ujęcie kapłaństwa jako powołania i zawodu ma tu podstawowe znaczenie. Stanowisko to respondenci najpełniej wyrazili w wypowiedziach, jak np. w takiej: „Do takiego zawodu, moim zdaniem, jakim jest kapłaństwo, nie każdy mężczyzna się nadaje. Kapłaństwo jest innym zawodem niż zawody świeckie, bo kandydatów do niego wskazuje sam Bóg i mówi wybranemu mężczyźnie, aby został jego pracownikiem w Kościele i uczył ludzi ewangelii. Do tego zawodu takie wezwanie boże jest konieczne, bo gwarantuje autentyczność wyboru dokonanego przez mężczyznę. Wtedy ludzie bardziej mu ufają i wierzą, że ich nie oszukuje, a prawdziwie troszczy się o ich wiarę i religijność” (maturzysty, l. 19).

Większy wpływ, niż płeć i typ szkoły, na poprawne określenie struktury kapłaństwa mają deklaracje praktyk religijnych respondentów. Respondenci praktykujący systematycznie częściej niż zaniedbujący te praktyki i zupełnie ich niespełniający postrzegali kapłaństwo jako „powołanie boże”, natomiast niepraktykujący i obojętni religijnie liczniej widzieli je wyłącznie jako zawód religijny. Respondenci zaniedbujący praktyki religijne, jak i ci, którzy zupełnie ich nie spełniają, liczniej niż praktykujący je systematycznie opowiadają się za „całościowym” rozumieniem struktury kapłaństwa (66,8% wobec 51,0%). Natomiast respondenci praktykujący liczniej niż niepraktykujący opowiadali się za niełączeniem tych elementów w strukturze kapłaństwa (49,0% wobec 33,2%). Miernik Kendalla $Q = 0,674$ i potwierdza przypuszczenie, że praktyki religijne oddziałują w znacznym stopniu na postrzeganie przez licealistów i studentów struktury kapłaństwa hierarchicznego.

C. Miejsce i rola charyzmy kapłaństwa w życiu księdza w ocenie respondentów

W analizie istoty i struktury kapłaństwa hierarchicznego należy uwzględnić także kwestię stałej obecności charyzmy kapłańskiej w codziennym życiu księdza w różnych jego okolicznościach i sytuacjach – religijno-kościelnych i świeckich. Powstaje pytanie, kiedy ksiądz spełnia własną misję kapłańską: czy zawsze i wszędzie pozostaje kapłanem, czy tylko w określonych okolicznościach i w odpowiednim czasie, koniecznym do wykonywania zadań kapłańskich? Czy świeckie okoliczności i sytuacje życia „zwalniają” księdza z bycia kapłanem, czyli z uzewnętrzniania swojej charyzmy kapłańskiej?

Z badań socjologicznych nad kryzysem tożsamości kapłańskiej księży rzymskokatolickich w Polsce wynika, że dominujący odsetek „byłych” księży (68,6%) i księży czynnych zawodowo w Kościele (83,4%) pytanych o trwałość charyzmy kapłańskiej w swoim życiu kapłańskim, wprost twierdził, że w życiu każdego

księdza nie ma miejsca na jakąś „lukę czasową” lub „zwalnianie się” z kapłaństwa. Świecenia kapłańskie są w ich ocenie charyzmą stale aktywną i trwale zakodowaną w jego mentalności i osobowości kapłańskiej księdza, widoczną w każdym momencie jego życia. Kapłanem bowiem jest on zawsze, czyli nawet wtedy, kiedy niektórzy wyświęceni mężczyźni porzucają zawód księdza i powracają do świeckości. Kapłaństwo jest charyzmą „niezmywalną” i „niezbywalną”, nie można jej usunąć, na zawsze jest powiązana z życiem księdza (zob. Baniak, 2000; 2007).

Księża, którzy porzucili swoje kapłaństwo dla życia świeckiego z różnych powodów i przyczyn, w podobnym odsetku (63,4%) twierdzili, że jeśli np. uczestniczyliby w drogowym wypadku śmiertelnym, to ujawniliby swoje kapłaństwo innym uczestnikom wypadku i udzieliliby umierającemu rannemu ostatniego rozgrzeszenia, korzystając właśnie z ciągle aktualnej charyzmy swojego kapłaństwa, mimo że już nie wykonują oficjalnie zadań kapłańskich w Kościele. Oni, już jako byli księża, tę trwałość charyzmy kapłańskiej odczuwają najlepiej we własnym życiu. Odczuwanie to przejawia się na różne sposoby, choć najczęściej jako swoista tęsknota za tym wszystkim, co pozwalało im wcześniej spełniać zadania kapłańskie w parafiach i we wspólnotach zakonnych (zob. Baniak, 2007).

Z drugiej strony, pewien odsetek byłych i czynnych zawodowo księży uważa, iż w życiu każdego księdza są takie chwile i sytuacje, w których chciałby być nierozpoznawalny w swoim kapłaństwie, chciałby być prywatną osobą i nie ujawniać żadnych oznak swojego zawodu kapłańskiego – sutanny, koloratki i tych wszystkich zachowań, które mogłyby ujawnić go jako księdza. Takie prawo powinien mieć, ich zdaniem, każdy ksiądz. Niektórzy księża czynni zawodowo mówili, że mają wyrzuty sumienia, kiedy w danej chwili przestają być kapłanami i zarazem „udają” świeckich mężczyzn, mających obawy, że ktoś ich rozpozna i poczuje się zaskoczony lub zgorzony tą sytuacją. Mogą uznać, że taki ksiądz wstydzi się własnego kapłaństwa i z tego powodu je ukrywa (zob. Baniak, 2007a, s. 217-220).

Katolicy świeccy, pytani o tę kwestię pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, twierdzili, że księża też mają prawo do prywatności (54,3%), a jednocześnie wskazywali okoliczności i sytuacje, w których ksiądz jest kapłanem ponad wszelką wątpliwość i tym samym nie wolno mu ukryć swojego kapłaństwa: w świątyni parafialnej (42,2%), w kancelarii parafialnej (6%), w sali katechetycznej (17,4%), podczas kolędy noworocznej w domu parafian (8%), w życiu publicznym (10,4%), w życiu prywatnym (14,5%), a kapłanem jest zawsze i wszędzie (0,5%) badanych (zob. Baniak, 1994, s. 93).

W związku z tym zapytałem badanych licealistów i studentów: „Kiedy według ciebie ksiądz jest kapłanem – czy jest nim zawsze i wszędzie, czy też wyłącznie w okolicznościach związanych z wykonywaniem zadań wynikających ze święceń kapłańskich i z misji zleconej mu przez władzę kościelną? Czy pozostaje kapłanem także w swoim życiu prywatnym?” Tabela 3 ukazuje ich odpowiedź na to pytanie według płci i typu szkoły.

Tabela 3

Okoliczności wskazujące na trwałą obecność charyzmy kapłańskiej w życiu księdza w ujęciu respondentów.

Okoliczności bycia kapłanem przez księdza	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Tylko funkcje kościelne	140	27,6	87	23,4	97	21,3	130	30,6	227	25,7
Tylko funkcje religijne	204	40,2	171	45,7	188	41,2	187	43,9	375	42,5
Tylko funkcje świeckie	30	5,9	24	6,4	33	7,2	21	4,9	54	6,2
W życiu osobistym	42	8,3	30	8,0	45	9,9	27	6,3	72	8,2
Zawsze i wszędzie	49	9,6	27	7,2	46	10,1	30	7,0	76	8,6
Trudno to ocenić	26	5,1	20	5,3	29	6,4	17	4,0	46	5,2
Brak danych	17	3,3	15	4,0	18	3,9	14	3,3	32	3,6
Ogółem badani	508	100,	374	100,	456	100,	426	100,	882	100,

Źródło: badania własne.

Odpowiadając na to pytanie (zob. tabela 3), respondenci charyzmę kapłańską widzą w kilku funkcjach księdza, które spełnia w parafii i w społecznościach świeckich. Największy odsetek charyzmę tę widzi w religijnej funkcji księdza, w tym nieco więcej mężczyzn niż kobiet, a także więcej studentów niż licealistów. Ponad czwarta część badanych osób uważa, że charyzma kapłańska przejawia się przede wszystkim w funkcji kościelnej księdza, na którą składają się różne jego zadania w instytucjach i organizacjach kościelnych i parafialnych. Funkcję tę, jako wykładnię charyzmy kapłańskiej księdza, liczniej preferują kobiety niż mężczyźni, a także większy odsetek studentów niż licealistów. Zaledwie 54 respondentów twierdzi, że charyzma kapłańska księdza jest widoczna także podczas spełniania funkcji świeckiej, kiedy podejmuje i wykonuje różne zadania nie związane wprost z religią, Kościołem, lecz związane z jego aktywnością na rzecz organizacji świeckich, choćby dobroczynnych, a nawet dla dobra jednostek i rodzin w parafii. W tych okolicznościach, ich zdaniem, ksiądz także pozostaje kapłanem, powinien nosić szaty kapłańskie, odmawiać modlitwy, błogosławić, udzielać ludziom rad. Niekiedy zdarzają się sytuacje, w których funkcja świecka księdza miesza się lub łączy z jego religijną funkcją, choćby w jego aktywności kapłańskiej. Jednakże ponad trzy piąte respondentów uznały, że charyzma kapłańska księdza przejawia się i jest zauważalna tylko w funkcjach religijno-kościelnych. W tych okolicznościach, ich zdaniem, ksiądz pozostaje kapłanem, zaś w sytuacjach niereligijnych, typowo świeckich ujawnianie charyzmy kapłańskiej jest zdecydowanie bardziej utrudnione. Wypowiedzi dwóch studentów obrazują takie właśnie podejście tych respondentów do okoliczności, w których ksiądz powinien być, a w których nie musi być kapłanem: „Ksiądz wtedy spełnia własne kapłaństwo, kiedy dba o swoją parafię, o kościół i odprawia nabożeństwa religijne, bo wtedy nikt poza nim nie potrafi i nie może wykonać tych zadań. Księdzu pozwalają na to jego święcenia, jakie uzyskał od biskupa. Kapłanem jest on tylko w kościele lub w zakonie, a w życiu świeckim i prywatnym przestaje nim być, a staje się zwykłym mężczyzną” (student zarządzania, l. 23); „Poza tą granicą religijno-kościelną charyzma kapłańska księdza przestaje działać i staje się nieaktywna. Tam i wtedy ksiądz może robić to, co uważa za stosowne i dobre dla siebie, lecz nie może szkodzić Kościołowi” (student socjologii, l. 22).

Dominujący odsetek respondentów to stali mieszkańcy Kalisza, Poznania i innych mniejszych miast z Wielkopolski, a pozostali wywodzą się z okolicznych wsi. Imigranci wiejscy z biegiem czasu i w związku z okresem pobytu w tych miastach zmienili swoje tradycyjne i pozytywne nastawienie do religii, Kościoła i kleru na liberalne i krytyczne, a zmiana ta nie pozostała obojętna dla postrzegania przez nich kapłaństwa – jego istoty i struktury. O takich „wędrujących” katolikach i o ich postawach wobec kapłaństwa i księży Władysław Piwowski pisał 40 lat temu, że „w środowiskach zurbanizowanych i industrialnych nadal upowszechnia się tradycyjny sposób patrzenia na księdza. Ksiądz wtedy jest traktowany jako kapłan, kiedy spełnia rolę religijną, poza tym widzi się w nim zwykłego człowieka. Ewolucję tę można traktować jako swoistą desakralizację kapłaństwa” (zob. Piwowski, 1973, s. 438-439). Tę diagnozę i konstatację Piwowarskiego można odnieść do nastawienia moich respondentów jako młodych katolików związanych w różnym stopniu z warunkami miejsko-przemysłowymi do kapłaństwa charyzmatycznego. Oni także w swej większości w obecnych warunkach odnoszą kapłaństwo wyłącznie do funkcji religijnych i kościelnych, a poza ich granicą ksiądz przestaje być kapłanem i staje się zwykłym człowiekiem. W konsekwencji więc jedynie 148 respondentów, w tym 91 kobiet i 57 mężczyzn, a także 91 licealistów i 57 studentów rozszerzyło zakres charyzmy kapłańskiej na osobiste życie księdza i na każdą inną okoliczność jego życia. W ocenie tych respondentów ksiądz jest kapłanem bez granic czasowych, gdyż jego święcenia kapłańskie są skuteczne w każdej sytuacji i okoliczności. Z tego powodu ksiądz „nie może sam ograniczać aktywności charyzmy kapłaństwa, ponieważ nigdy nie przestaje być kapłanem” (licealista, l. 18); „Jak można być kapłanem wyłącznie w niedzielę i w święta kościelne czy religijne, a kiedy indziej stać się świeckim mężczyzną? Ja tego nie potrafię zrozumieć. Od bycia kapłanem nie można się uwolnić. Ono działa w księdzu zawsze i wszędzie, nawet wtedy, kiedy on sam mówi czy pokazuje praktycznie, że już przestał nim być i zrzuci sutannę. Zdjęcie stroju duchownego nie oznacza ustania kapłaństwa w życiu księdza. Wiem sama, że wielu księży chętnie zdejmują sutannę lub habit

zakonny i udają świeckich facetów, choćby po to, żeby podrywać kobiety czy wchodzić z nimi w trwałe związki. Ale wtedy także pozostają kapłanami, o czym te ich partnerki na ogół nie wiedzą. Tylko po co oni zostawali kapłanami, jeśli wstydzą się ujawniać na zewnątrz, że są księżmi? W innych zawodach nie ma takiej hipokryzji” (studentka pedagogiki, l. 21).

W świetle wyników badań i wypowiedzi respondentów można stwierdzić, że desakralizacja kapłaństwa, dostrzegana i sygnalizowana przez Władysława Piwowarskiego przed niemal półwieczem, obecnie jest procesem ciągłym i dynamiczniejszym niż w tamtym okresie. Ksiądz parafialny dziś jest postrzegany przez większość badanej młodzieży bardziej jako funkcjonariusz kościelny lub jako „urzędnik” w koloratce, aniżeli jako gorliwy kapłan i duszpasterz, który troszczy się o wiarę, religijność i duchowość własnych parafian, ułatwiając im więź z sobą i z Kościołem. Obraz kapłaństwa hierarchicznego ukazywany przez badaną młodzież polską, w kontekście aktualnych zmian cywilizacyjnych, rozmija się w szerokim zakresie z wizerunkiem kapłaństwa projektowanym przez teologów i ukazywanym przez wielu księży. Rozbieżność ta wywołuje istotne zmiany w nastawieniu młodzieży do samego kapłaństwa – do jego istoty, funkcji i do zadań kapłańskich księży w parafii. Jednak duży odsetek badanej młodzieży licealnej i akademickiej chce, żeby księża byli kapłanami także poza sferą kościelną i liturgiczną, a nie ograniczali swojej roli kapłańskiej tylko do tej sfery własnej aktywności zawodowej (zob. Baniak, 2013b, s. 41-56).

D. Społeczny prestiż księży parafialnych w ocenie respondentów

Kapłaństwo hierarchiczne ma określony prestiż społeczny we wspólnocie parafialnej i w globalnym społeczeństwie. Prestiż księdza odzwierciedla wartości, posługi i potrzeby religijne katolików świeckich jako wspólnoty, jest on widoczny praktycznie w oddawaniu księdzu szacunku, uznania i poważania, a także w posłuchu dla jego nauczania i decyzji związanych z funkcjonowaniem parafii i rozwojem życia religijnego parafian. Prestiż księży w społeczeństwie stanowi podstawę i wartość, na której kandydaci do kapłaństwa instytucjonalnego opierają własne powołanie kapłańskie – jego zaistnienie i rozwój, postrzegając je jako własną drogę życia i karierę zawodową. Na fundamencie silnego prestiżu społecznego konkretnych księży, zauważonych w parafii lub w środowisku zakonnym, młodzi religijni mężczyźni często podejmują osobistą decyzję życiową o wyborze kapłaństwa instytucjonalnego i uwzględniają konsekwencje jakie z niej wynikną w przyszłości.

Badania socjologiczne nad determinantami powołań kapłańskich potwierdzają tę zależność i wskazują, że powołanie kapłańskie, jego rozwój i trwałość, są ściśle związane ze społecznym prestiżem kapłaństwa i autorytetem księży, z ich szacunkiem w parafii i w lokalnej społeczności. Zależność tę potwierdziły już 45 lat wcześniej wyniki badań Piotra Tarasa, zrealizowane wśród alumnów seminariów zakonnych w Polsce, z których dowiadujemy się, że aż 91,8% powołań kapłańskich zaistniało w rodzinach przyznających księżom wysoki prestiż (Taras, 1972, s. 86-88). Kwestię tę ukazują także badania zrealizowane w tym czasie w kilkunastu diecezjach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce, w których wynika, iż rolę prestiżu księży w społeczeństwie preferowało 87,8% respondentów – alumnów i księży (zob. Baniak, 1997, s. 168-176). Trwałość własnego powołania i kapłaństwa 68,3% byłych księży polskich badanych w latach 80. i 90. ubiegłego wieku, uzależniało właśnie od prestiżu społecznego kapłaństwa, wskazując na skalę tego uzależnienia. Niski prestiż lub jego brak zniechęcał wielu do trwania w kapłaństwie i jednocześnie zachęcał ich do powrotu do życia świeckiego (zob. Baniak, 2000, s. 158-162).

Z badań Andrzeja Postawy z 2004 roku zrealizowanych wśród alumnów Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce dowiadujemy się, że „Prawie 84% alumnów TS utrzymywało przed wstąpieniem do nowicjatu bliższą znajomość z osobą duchowną, którą najczęściej był ksiądz darzony szacunkiem w społeczeństwie” (Postawa, 2005, s. 259-265). Z kolei Wojciech Świątkiewicz zaznacza w tym kontekście, że duchowieństwo katolickie jest taką grupą społeczną, która oznacza dla młodego mężczyzny, zwłaszcza wywodzącego się z

niższych warstw społecznych, awans społeczny i uzyskanie szacunku w społeczeństwie i w parafii pochodzenia (Świątkiewicz, 2004, s. 107-120). Wymowę tę wzmacnia jeszcze opóźnienie czasu narodzin powołania w miarę jak maleje (spada) w rodzinie prestiż księdza. Jeśli prestiż ten dotrze z szerszego otoczenia, wówczas może wywołać w mężczyźnie religijnym myśl o kapłaństwie, będąc sposobem naśladowania napotkanego autorytetu księdza uznawanego społecznie. Zależność tę potwierdza także analiza motywów uznania społecznego, mającego odniesienie do kapłaństwa (zob. Leclercq, 1965, s. 22-24). Problem prestiżu księdza zasługuje więc na szczególną uwagę w analizie zawodowego i aksjologicznego wymiaru kapłaństwa. Wielu socjologów, opierając się na pojęciu prestiżu, analizuje struktury, uwarunkowania i procesy społeczne oddziałujące na kapłaństwo (Lipset, 1951, s. 3-5; Cuber, Kenkel, 1954; Hiller, 1947; Ossowski, 1965; 1986).

W odniesieniu do kapłaństwa, wielkość prestiżu księdza może stanowić miarę wpływu ogólnospołecznego na osobiste podjęcie przez mężczyznę decyzji wstąpienia do seminarium duchownego. W ocenie Piotra Tarasa, trudno byłoby wyobrazić sobie taką sytuację, żeby ktoś dobrowolnie i bez przymusu zechciał należeć do grupy osób pogardzanych przez ogół społeczeństwa i niereprezentujących żadnych wartości egzystencjalnych (Taras, 1972, s. 87).

W świetle tych ustaleń powstaje pytanie o nastawienie moich respondentów do społecznego prestiżu księży w Polsce w obecnych czasach – jak oni oceniają ten prestiż? Pytanie im postawione brzmiało następująco: „Jakim prestiżem cieszą się księża obecnie w Polsce? Zaznacz to według wskazanej skali oceny?” Odpowiedzi respondentów ukazują tabela 4 w podziale na ich płeć i typ szkoły.

Tabela 4

Prestiż księży w Polsce w rozeznaniu badanej młodzieży licealnej i akademickiej.

Prestiż księży w Polsce	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Bardzo duży	200	39,4	104	27,8	191	41,9	113	26,5	304	34,4
Duży	56	11,0	60	16,8	50	11,0	66	15,5	116	13,2
Przeciętny	50	9,8	52	14,0	47	10,3	55	12,9	102	11,6
Mały	62	12,2	35	9,4	47	10,3	50	11,7	97	11,0
Bardzo mały	47	9,3	40	10,7	36	7,9	51	12,0	87	9,9
Żaden (brak)	77	15,2	69	18,4	66	14,5	80	18,8	146	16,5
Brak danych	16	3,1	14	3,7	19	4,2	11	2,9	30	3,4
Ogółem	508	100,0	374	100,0	456	100,0	426	100,0	882	100,0

Źródło: badania własne.

Ocena prestiżu księży w Polsce w obecnych czasach dokonana przez respondentów jest bardzo zróżnicowana (zob. tabela 4). Co szósty respondent w całej badanej zbiorowości, w tym liczniej mężczyźni niż kobiety, a także większy odsetek studentów niż licealistów, jednoznacznie stwierdził, że obecnie w Polsce księża zupełnie utracili prestiż i posłuch w społeczeństwie, na co złożyło się wiele powodów i przyczyn, a sami księża również ponoszą tu winę. Kwestię tę pełniej ukazują ich bezpośrednie wypowiedzi: „Obecne czasy są już bezreligijne w coraz większym stopniu. To powoduje, że kler traci uznanie i prestiż w społeczeństwie. Najbardziej krytykują i odsuwają się od księży ludzie młodzi i odmawiają im prestiżu w całej rozciągłości. Ja też mam do nich pretensje i przestałem ich szanować i poważać. Byli kiedyś dla mnie wzorem moralnym, ale później okazali się gorsi od świeckich. Zachowują się niemoralnie i gorszą ludzi. To przez nich i zło jakie szerzą wokół odsunąłem się od Kościoła” (licealista, l. 18).

Z kolei ponad jedna piąta respondentów uznała, że obecnie w naszym kraju księża cieszą się małym prestiżem, a nawet bardzo małym, a ocenę tę dzielają zarówno kobiety i mężczyźni (co piąty/piąta), jak również licealiści (co piąty) i studenci (co czwarty). Za ten słaby poziom prestiżu w społeczeństwie większość respondentów (ponad trzy piąte) obwinia samych księży – ich niemoralne postępowanie, gorszące często dla świeckich, chciwość, materializm praktyczny, mieszanie się do świeckiej polityki i wtrącanie się w

seksualność ludzi, pogardzanie świeckimi w parafii i lekceważenie ich miejsca i roli w Kościele, za brak tolerancji i chęci dialogu. Bardzo duży odsetek respondentów (niemal co drugi) obarcza Kościół instytucjonalny, a zwłaszcza hierarchów, za tak niski prestiż księży parafialnych.

Z drugiej strony widzimy, że niespełna połowa badanych osób pozytywnie ocenia prestiż księży w Polsce, wskazując zarazem, że prestiż ten jest bardzo duży (jedna trzecia) lub duży (co siódmy). Tę ocenę podzielają zarówno kobiety (co druga) i mężczyźni (ponad dwie piąte), jak i licealiści (co drugi) i studenci (ponad dwie piąte). Ci respondenci nie mają wątpliwości, że katolicy świeccy w Polsce bardzo wysoko cenią księży parafialnych, gdyż zasługują na taki prestiż z wielu powodów – religijnych i świeckich. Ten wysoki prestiż, zdaniem tych respondentów, świadczy o tym, że księża są nadal potrzebni w społeczeństwie ze względu na zadania wykonywane w Kościele oraz w lokalnych wspólnotach, jak i na autorytet moralny i religijny w parafiach, którymi sprawnie i skutecznie kierują. To przekonanie respondenci ukazują w bezpośrednich wypowiedziach: „Ludzie doceniają wielostronne zaangażowanie swoich księży w parafii i w społeczności lokalnej. Doceniają ich zaangażowanie religijne i charytatywne dla ludzi biednych i opuszczonych społecznie. Ja widzę to w mojej rodzinnej parafii – księża są dla ludzi niemal wszystkim, autorytetem w każdej sprawie. Dlatego ich prestiż sięga tu najwyższych szczytów. Nikt poza księżmi nie cieszy się i w parafii i w gminie takim szacunkiem i autorytetem, uznaniem i wdzięcznością. To wywołuje też zazdrość u tych, którzy siebie ulokowali poza Kościołem i go krytykują” (studentka socjologii (l. 22).

Prestiż bardzo duży i duży księży w Polsce najliczniej dostrzegają respondenci głęboko wierzący (78,7%) i wierzący tradycyjnie (57,4%), natomiast respondenci niewierzący w 89,2% i respondenci obojętni religijnie w 67,6% twierdzą, że księża już dawno utracili prestiż w polskim społeczeństwie. W ocenie tych respondentów, obecnie bardzo obniżył się też autorytet moralny i religijny księży w parafiach i w salach katechetycznych. Regres własnego prestiżu w większości przypadków księża wywołują sami i zniechęcają świeckich do siebie i do Kościoła (Baniak, 1989, s. 222-223). Deklaracje wiary religijnej i niewiary, jako zmienna niezależna, znacząco wpływają na wskazywanie prestiżu księży w Polsce lub na jego brak. Zależność tę jako bardzo istotną ukazuje miernik Kendalla, gdzie $Q = 0,825$, lokując ją na wysokim poziomie.

E. Kryteria aktualnego prestiżu kapłaństwa instytucjonalnego w Polsce wśród innych zawodów wskazane przez respondentów

Zróznicowane wskaźniki prestiżu księży katolickich w Polsce, wskazane przez badanych licealistów i studentów, wywołują pytanie o obecną pozycję zawodu kapłana katolickiego wśród zawodów świeckich, które mają wysoki prestiż i uznanie w społeczeństwie, na które istnieje szerokie zapotrzebowanie wśród młodzieży i jej rodziców. Jak tę pozycję zawodową kapłaństwa oceniają badani respondenci? Odpowiedź na to pytanie jest możliwa przy uwzględnieniu odpowiednich kryteriów prestiżu zawodów, w tym kapłaństwa. Chcąc uzyskać właściwą odpowiedź na to pytanie, poprosiłem respondentów, aby wśród uznanych przez społeczeństwo 30 najbardziej popularnych i obecnie potrzebnych zawodów ulokowali także zawód księdza katolickiego. W drugim pytaniu poprosiłem ich, żeby spośród tych zawodów ułożyli cztery odrębne „zestawy” 10 takich zawodów, które obecnie są: 1) najbardziej opłacalne finansowo; 2) trudne pod względem przygotowania czy opanowania i osiągnięcia; 3) stabilne w zakresie wykonywanej pracy; 4) konkurencyjne wobec innych zawodów, a tym samym pożądane przez młodzież. Czy wśród zawodów ulokowanych w tych czterech kategoriach respondenci wskazali też zawód księdza katolickiego, a jeśli tak postąpili, to na którym miejscu ulokowali go wśród 10 wybranych w każdej kategorii zawodów? Inaczej mówiąc, respondenci oceniali poziom prestiżu kapłaństwa hierarchicznego wśród 10 najpopularniejszych zawodów według tych czterech kryteriów: zamożności, czyli wysokości własnych dochodów księdza; trudności uzyskania, czyli opanowania i zdobycia umiejętności; stabilności wykonywanej pracy, czyli opór stawiany bezrobociu; zapotrzebowania przez młodzież na tle konkurencji na rynku pracy (zob. Baniak, 2013, s. 64-68). Wybory dokonane przez respondentów na te pytania ukazuje tabela 5 w podziale na płeć i typ szkoły.

Tabela 5
Kryteria prestiżu kapłaństwa hierarchicznego wśród innych zawodów wskazane przez respondentów.

Kryteria prestiżu różnych zawodów i kapłaństwa	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	%	Ranga	%	Ranga	%	Ranga	%	Ranga	%	Ranga
Wysokość dochodów własnych										
Biznesmen	83,4	1	80,4	1	78,5	1	86,2	1	82,2	1
Lekarz ginekolog	80,3	2	75,7	4	74,3	2	82,6	2	78,3	2
Prawnik	72,7	3	76,5	3	69,1	5	79,8	3	74,3	3
Lekarz stomatolog	70,6	4	78,5	2	73,2	3	74,6	5	73,9	4
Informatyk	67,4	6	68,4	7	63,2	7	73,7	6	68,3	5
Ksiądz	64,8	7	70,8	6	63,6	6	72,1	7	67,7	6
Ogrodnik	68,2	5	66,3	8	60,1	8	75,1	4	67,3	7
Hydraulik	60,6	9	73,7	5	71,5	4	60,6	9	66,2	8
Taksówkarz	61,3	8	61,4	9	55,5	9	67,6	8	61,3	9
Farmaceuta	58,7	10	57,4	10	40,1	10	55,9	10	47,7	10
Trudności uzyskania i opanowania										
Profesor uniwersytetu	90,2	1	83,9	1	86,4	1	88,7	1	87,5	1
Lekarz, dentysta	82,3	2	77,0	3	75,4	3	85,0	2	80,0	2
Prawnik	76,2	3	74,9	4	69,1	6	82,6	3	75,6	3
Pilot samolotu	68,5	6	81,3	2	69,3	5	78,9	5	73,9	4
Informatyk	71,1	4	71,4	5	61,6	8	81,5	4	71,2	5
Ksiądz	69,7	5	67,9	7	75,9	2	61,5	8	68,9	6
Farmaceuta	65,6	7	67,1	8	58,3	9	74,6	6	66,2	7
Oficer wojska	56,9	10	70,0	6	70,4	4	54,9	10	62,9	8
Ekonomista	60,0	9	65,8	9	53,7	10	71,8	7	62,5	9
Nauczyciel	62,4	8	61,0	10	63,4	7	60,1	9	61,8	10
Stabilność pracy zawodowej										
Rolnik prywatny	79,9	1	77,3	2	80,3	1	77,2	4	78,8	1
Lekarz, dentysta	74,0	3	81,8	1	66,2	7	89,2	1	77,3	2
Ksiądz	75,6	2	73,3	3	67,3	5	82,4	2	74,6	3
Mechanik samochodowy	69,7	6	71,7	4	79,4	2	61,5	9	70,7	4
Prawnik	71,1	5	69,8	5	59,6	10	82,2	3	70,5	5
Urzędnik biurowy	72,4	4	66,8	7	74,8	3	65,0	7	70,1	6
Farmaceuta	68,9	7	68,7	6	66,0	8	71,8	5	68,8	7
Oficer wojska	67,1	9	65,8	8	68,2	4	64,8	8	66,6	8
Pielęgniarka	68,5	8	63,4	9	65,1	9	67,6	6	66,3	9
Hydraulik	66,1	10	59,9	10	66,4	6	60,3	10	63,5	10
Zapotrzebowanie wśród młodzieży i konkurencyjność										
Lekarz, dentysta	81,1	1	87,2	1	80,3	1	87,3	1	83,7	1
Prawnik	76,6	2	80,7	3	70,8	4	86,4	2	78,3	2
Rolnik, ogrodnik	74,8	3	83,9	2	76,5	2	78,6	3	77,6	3
Profesor uniwersytetu	70,5	6	77,0	4	71,9	3	74,6	6	73,2	4
Farmaceuta	73,2	4	72,5	6	68,4	8	77,7	4	72,9	5
Oficer wojska	71,6	5	71,1	7	69,7	6	73,2	7	71,4	6
Biznesmen	68,9	7	74,1	5	66,4	10	76,1	5	71,1	7
Dziennikarz	71,7	9	69,5	8	69,1	7	72,5	8	70,7	8
Cukiernik	69,5	10	66,0	10	70,0	5	66,0	10	68,0	9
Ksiądz	67,5	8	67,6	9	67,8	9	67,4	9	67,6	10
Ogółem badani	508		374		456		426		882	

Źródło: badania własne.

Prestiż kapłaństwa i autorytet księży w społeczeństwie zależy od wielu różnych czynników, podobnie jak prestiż innych zawodów (zob. tabela 5). Respondenci oceniali samodzielnie prestiż zawodu księdza w zależności od przyjętych czterech kryteriów, lokując go na stosownym miejscu w każdej kategorii wśród dziesięciu najpopularniejszych zawodów: 1) według kryterium wysokości własnych dochodów – na 6 miejscu (ponad trzy piąte), w tym kobiety na 7 miejscu (ponad trzy piąte) i mężczyźni na 6 miejscu (niemal trzy czwarte) oraz licealiści na 6 miejscu (ponad trzy piąte) i studenci na 7 miejscu (niespełna trzy czwarte); 2) według kryterium trudności uzyskania i opanowania – na 6 miejscu (ponad trzy piąte), w tym kobiety na 5 miejscu (ponad trzy piąte) i mężczyźni na 7 miejscu (ponad trzy piąte) oraz licealiści na 2 miejscu (trzy czwarte) i studenci na 8 miejscu (ponad trzy piąte); 3) według kryterium stabilności pracy zawodowej – na 3 miejscu (trzy czwarte), w tym kobiety na 2 miejscu (trzy czwarte) i mężczyźni na 3 miejscu (niespełna trzy czwarte) oraz licealiści na 5 miejscu (ponad trzy piąte) i studenci na 2 miejscu (ponad cztery piąte); 4) według kryterium zapotrzebowania wśród młodzieży i konkurencyjności – na 10 miejscu (ponad trzy piąte), w tym kobiety na 8 miejscu (ponad trzy piąte) i mężczyźni na 9 miejscu (ponad trzy piąte) oraz licealiści na 9 miejscu (ponad trzy piąte) i studenci na 9 miejscu (ponad trzy piąte).

Jednocześnie niektórzy respondenci wskazali, że obecnie kapłaństwo zawodowe już nie gwarantuje księdzu wysokich i stałych dochodów własnych, jakie były widoczne we wcześniejszym okresie, przecząc tym samym dawnym stereotypowym opiniom o „wielkim bogactwie” wszystkich księży parafialnych. W rozróżnieniu respondentów większe dochody od kapłaństwa dają takie zawody, jak: biznesmen (1 miejsce w rankingu), lekarz ginekolog (2), zawody prawnicze (3), lekarz dentysta (4), informatyk (5). Natomiast mniej od księży, w ocenie tych respondentów, zarabiają: ogrodnicy i warzywnicy, kierowcy taksówek i aptekarze. Nie oznacza to bynajmniej, zdaniem respondentów, że duchowni polscy są biedni, nie mają środków na własne utrzymanie w parafii. Być może gdzieś, choćby w małych i niezamożnych parafiach, są tacy ubodzy księża, lecz nie są oni grupą liczną, twierdzili niektórzy respondenci. Dochody księży zależą też znacząco od stanowiska zajmowanego w parafii – dochody proboszcza są wielokrotnie większe od dochodów wikariuszy. Respondenci twierdzą, że księża w Polsce, zwłaszcza proboszczowie dużych i zamożnych parafii, są pracownikami bardzo zamożnymi, mającymi stabilne dochody z pracy duszpasterskiej, a wielu ma jeszcze inne źródła dochodów, jak choćby jako nauczyciele religii w szkołach. Natomiast mniej zamożni, w ocenie respondentów, są księża wikariusze, zależni pod tym względem od hojności proboszczów. W większości przypadków podstawowym i w miarę stabilnym źródłem ich dochodów jest praca katechety w szkole: „W mojej ocenie księża są znacznie lepiej sytuowani ekonomicznie od młodych mężczyzn po studiach wyższych wykonujących różne zawody świeckie, na przykład nauczycieli, urzędników czy lekarzy. Księżom w Polsce nie zagraża bezrobocie, gdyż nadal są braki kadrowe w Kościele. Każdy ksiądz po święceniach otrzymuje pracę w określonej parafii. Takiego komfortu i pewności na stabilną pracę i dobrą płacę nie mają absolwenci kierunków świeckich i przedstawiciele wielu zawodów, a licznym spośród nich ciągle zagraża długotrwałe bezrobocie, są niepotrzebni w społeczeństwie” (student zarządzania, l. 22).

Księża są samotnikami, żyją w celibacie i nie mają własnych rodzin, zaznaczają respondenci, więc pracują wyłącznie na swoje utrzymanie. W efekcie łatwiej jest im wzbogacić się i zaoszczędzić pieniądze z przeznaczeniem ich na inne, ważniejsze cele i zamierzenia życiowe. Ta sytuacja sprzyja też, zdaniem badanych, wygodnictwu i konsumpcyjnemu stylowi życia wielu księży parafialnych i zakonnych, pogoni za dobrami materialnymi, wbrew ślubowanemu ubóstwu. Respondenci we własnych wypowiedziach wskazują dodatkowo na poziom zamożności znanych sobie księży, jak i na możliwości bogacenia się w kapłaństwie instytucjonalnym: „Księża są w różnym stopniu bogaci – proboszczowie mają dużo kasy, a ich pomocnicy – wikarzy są przeciętnie zamożni. Jednak głód im nie zagraża. Pracują tylko dla siebie, bo są kawalerami i nie mają własnej rodziny” (maturzystka, l. 19); „Dochody proboszcza w mojej parafii są tak duże, że mógłby utrzymać na luksusowym poziomie własną rodzinę z niepracującą żoną i kilkorgiem dzieci. A ponieważ jest kawalerem, to swoją zamożność przeznacza na własne prywatne cele. Nic mi nie wiadomo, aby własnymi środkami wspomagał biednych i opuszczonych społecznie parafian” (studentka pedagogiki, l. 20).

Ukończenie studiów wyższych nie jest sprawą prostą i łatwą, o czym badani licealiści i studenci dobrze wiedzą, także z własnego doświadczenia. Sytuacja ta ma miejsce także na studiach filozoficzno-teologicznych w seminariach duchownych i na wydziałach teologicznych w uniwersytetach, które przygotowują kleryków do wykonywania zawodu księdza. Studia te, w ocenie licznych respondentów, są dość trudne i czasochłonne, a nadto zawód księdza katolickiego pozbawia mężczyznę życia małżeńskiego i rodzinnego, narzuca mu celibat i specyficzny styl życia oparty na samotności i bezżenności, na pełnym posłuszeństwie władzy biskupa. To wszystko różni zasadniczo kapłaństwo od wszystkich innych zawodów świeckich. Te i inne jeszcze czynniki skłoniły badanych respondentów do odpowiedniej klasyfikacji zawodu księdza dopiero na szóstym miejscu wśród 10 zawodów pod względem trudności uzyskania. Klasyfikacja ta oznacza, iż w uznaniu tych respondentów są takie zawody, których osiągnięcie jest znacznie trudniejsze od uzyskania zawodu księdza, a w tym profesora uniwersytetu (1 miejsce na skali), lekarza medycyny i stomatologii (2), zawody prawnicze (3), pilota samolotu pasażerskiego (4), inżyniera informatyka (5). Te zawody, ich zdaniem, są znacznie trudniejsze w uzyskaniu i wymagają ukończenia bardziej skomplikowanych studiów od studiów teologicznych dla księży. Z kolei cztery zawody pozostałe z 10 popularnych: farmaceuty, oficera wojska, ekonomisty i nauczyciela są łatwiejsze do uzyskania niż kapłaństwo, o czym respondenci przekonują w wypowiedziach: „Księdzem zostać nie jest łatwo, bo w seminarium duchownym panuje rygor, niemal jak w wojsku. Klerycy mają tam dużo nauki i praktyki w parafiach. Muszą zdawać o wiele więcej trudnych egzaminów i zaliczeń od studentów na cywilnych kierunkach. Wiem to od mojego kolegi, który studiuje teologię, a za dwa lata zostanie księdzem” (student socjologii, l. 22).

Ukończenie studiów wyższych i wzbogacenie własnych umiejętności nie gwarantuje jeszcze uzyskania stabilnej i trwałej pracy zawodowej, zgodnej z kierunkiem tych studiów. Sytuacja ta dotyczy również absolwentów średnich i pomaturalnych szkół zawodowych. O takich trudnościach wiedzą także badani respondenci, dlatego potrafili ocenić obiektywnie pod tym względem 10 wskazanych zawodów, włącznie z kapłaństwem. Niespełna trzy piąte badanych osób zawód księdza katolickiego umieściły według tego kryterium na trzecim miejscu wśród tych 10 zawodów, wliczając go do grupy zawodów najbardziej stabilnych, gwarantujących księdzu trwałą i dobrze płatną pracę w parafii, bez obawy o bezrobocie. Kobiety i studenci ulokowały ten zawód za drugim miejscu, mężczyźni na trzecim, a licealiści na piątym miejscu, co oznacza, że różnie w tych grupach postrzegają stabilność i trwałość pracy kapłańskiej w parafii. Bardziej stabilne pod tym względem są tylko dwa zawody: rolnika indywidualnego (1 miejsce) oraz lekarza medycyny i stomatologii (2). Pozostałe zawody (7) takiej stabilności już nie gwarantują, więc respondenci ulokowali je na dalszych miejscach w tej klasyfikacji (od czwartego do dziesiątego). Sytuację tę badani dokładniej opisują w bezpośrednich wypowiedziach: „Chyba nikt w Polsce i na świecie nie słyszał, żeby księża byli kiedykolwiek bezrobotni, albo że absolwenci seminariów duchownych nie otrzymali zatrudnienia w parafiach i zakonach. Kapłaństwo jako zawód jest stabilniejsze nawet od wojska i policji. Także więcej można tu zarobić, bo ludzie chętnie odpłacają modlitwy, które księża zanoszą za nich do nieba” (licealista, l. 18); „Ja studiuje pedagogikę, ale obawiam się, wiedząc o sytuacji moich starszych kolegów z uczelni, czy uda mi się otrzymać pracę w tym zawodzie. A bardzo chciałabym pracować w poradnictwie pedagogicznym. Absolwent teologii w seminarium duchownym takich obaw nie ma, bo praca czeka na niego w parafii, do której biskup go pošle” (studentka pedagogiki, l. 23).

Respondenci w każdej grupie najkrytyczniej ocenili kapłaństwo według kryterium konkurencyjności i zapotrzebowania na ten zawód przez dzisiejszą młodzież. Wśród 10 najpopularniejszych zawodów pod tym względem kapłaństwo respondenci ulokowali dopiero na 10 miejscu, chociaż lokaty jego w poszczególnych grupach są różne: od ósmego miejsca wśród kobiet do dziewiątego miejsca wśród mężczyzn, licealistów i studentów. Pozostałe zawody są bardziej atrakcyjne dla młodych mężczyzn od zawodu księdza, któremu nie jest łatwo sprostać konkurencji z nimi. W uznaniu tych respondentów kapłaństwo katolickie nie jest obecnie zawodem oczekiwanym z taką dynamiką, jaką była widoczna w Polsce jeszcze w minionym XX wieku. Obecnie nie stanowi ono już takiej wartości, jaką miało w tamtym okresie, ponieważ: „W dzisiejszych czasach młodzi ludzie cenią bardziej wartości użyteczne. One dają im w szybkim tempie poczucie satysfakcji

osobistej i sukcesu życiowego. Kapłaństwo katolickie jest oparte na religii i rygorystycznej moralności i nie gwarantuje takiego sukcesu życiowego absolwentom teologii. Ponadto stawia im ono ostre wymagania formalne, czyli bezżenność i brak własnej rodziny, których nie ma w zawodach świeckich” (licealista, l. 18); „Obecnie coraz mniej maturzystów chce zostać księdzem, gdyż mają inne niż kiedyś podejście do celibatu i seksu, nie chcą rezygnować z nich jako wartości. Mam dwóch kolegów, którzy zastanawiali się przed maturą nad pójściem do seminarium duchownego, aby zostać księdzem. Nie potrafili pogodzić się z obowiązkiem celibatu i zakazem seksu i wybrali studia świeckie. A nie chcieli też opuścić własnych dziewczyn” (student zarządzania, l. 22).

W świetle tych spostrzeżeń można zaryzykować twierdzenie, że nastawienie badanej młodzieży do zawodowego wymiaru kapłaństwa jest mocno zróżnicowane i niejednolite, odmiennie ukazane według przyjętych kryteriów badawczych. Z drugiej strony, chociaż kapłaństwo instytucjonalne obecnie straciło wiele na swej wartości egzystencjalnej i finansowej oraz zmniejszyło się zainteresowanie nim w środowisku młodzieży męskiej, to większość respondentów uważa, że jest ono specyficznym zawodem, u podstaw którego musi znajdować się powołanie religijne, które odróżnia je od zawodów świeckich. Ponadto, mimo postępującej laicyzacji codziennego i desakralizacji świątecznego życia ludzi, kapłaństwo i praca zawodowa księży nadal są potrzebne i oczekiwane przez duży odsetek katolików świeckich. Zawód księdza nie może, ich zdaniem, być pozbawiony charyzmy kapłańskiej, gdyż bez niej stałby się zwykłym zawodem, podobnym do każdego innego zawodu, jakie ludzie wykonują dla własnych i społecznych potrzeb i celów (zob. Baniak, 1989, s. 227).

F. Wartość zawodowa i bytowa kapłaństwa sprawowanego w diecezji, w zakonie i w zgromadzeniu zakonnym w ocenie respondentów

Młodzież licealna i akademicka uczestnicząca w tych badaniach jest na ogół zorientowana co do dwóch możliwości sprawowania funkcji kapłańskich przez księży – w diecezji i w zgromadzeniu zakonnym. W badaniach interesowała mnie ocena licealistów i studentów dotycząca wartości zawodowej i bytowej kapłaństwa sprawowanego w obu tych okolicznościach – czy oceniają oni identycznie oba sposoby wykonywania zawodu księdza, czy też ocena ich jest odmienna? Postawiłem im następujące pytanie: „Czy obecnie, twoim zdaniem, bardziej opłaca się być księdzem diecezjalnym czy zakonnym? Co najbardziej przesądza o preferencji jednej formy sprawowania kapłaństwa nad drugą formą pod tym względem?” Odpowiedzi respondentów na to pytanie ukazuje tabela 6 w podziale na płeć i typ szkoły.

Tabela 6.

Wartość zawodowa i bytowa kapłaństwa sprawowanego w diecezji i w życiu zakonnym w świetle ocenie respondentów.

Dziś warto być księdzem:	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
w parafiach diecezjalnych										
Tak	294	57,9	202	54,0	268	58,8	228	53,5	496	56,2
Nie	106	20,9	86	23,0	86	18,9	106	24,9	192	21,8
Nie wiem	87	17,1	69	18,4	79	17,3	77	18,1	156	17,7
Brak danych	21	4,1	17	4,6	23	5,0	15	3,5	38	4,3
w zakonie lub w zgromadzeniu zakonnym										
Tak	167	32,9	109	29,1	168	36,9	108	25,4	276	31,3
Nie	252	49,6	195	52,1	201	44,1	246	57,7	447	50,1
Nie wiem	68	13,4	53	14,2	64	14,0	57	13,4	121	13,7
Brak danych	21	4,1	17	4,6	23	5,0	15	3,5	38	4,3
Ogółem	508	100,0	374	100,0	456	100,0	426	100,0	882	100,0

Źródło: badania własne

Spojrzenie respondentów na kapłaństwo sprawowane w diecezji, zakonie i w zgromadzeniu zakonnym jest odmienne, dlatego zdecydowanie wyżej cenią oni pracę księży pracujących w parafiach diecezjalnych, aniżeli w sprawujących własne funkcje kapłańskie w zakonach i zgromadzeniach zakonnych (zob. tabela 6). O ile dziś warto być księdzem w parafii diecezjalnej w ocenie połowy badanych respondentów, o tyle wykonywanie zadań kapłańskich w zakonie i w zgromadzeniu zakonnym ocenia podobnie tylko jedna trzecia badanych, czyli mniej o 25 p. proc. Różnicę tę widzimy we wszystkich kategoriach respondentów, gdyż w każdej z nich większe odsetki badanych twierdzą, że bardziej opłaca się dziś być księdzem diecezjalnym niż księdzem zakonnym. Odwrotnie oceny kształtują się w całej badanej zbiorowości i w poszczególnych kategoriach respondentów twierdzących, że dziś w ogóle nie warto być księdzem, przy czym co drugi uważa, że nie warto być księdzem zakonnym, natomiast dwukrotnie mniej mówi to samo o byciu księdzem diecezjalnym – jedna piąta. Pozostali respondenci albo nie potrafili ocenić jakości bycia księdzem w obu tych okolicznościach: w diecezji – co szósty i w zgromadzeniu zakonnym – co siódmy, albo pominęli pytanie dotyczące tej kwestii w obu sytuacjach. Wyraz znajomości przez respondentów różnic w sprawowaniu funkcji kapłańskich w diecezji i w zgromadzeniu zakonnym najlepiej ukazują ich wypowiedzi, jak choćby takie: „Księża zakonni nie mogą posiadać własnych pieniędzy i rzeczy, więc nie jest im łatwo żyć. Muszą się umartwiać i w nocy wstawać na wspólne modły. O wszystko muszą prosić swoich szefów, a to utrudnia im bycie wolnym człowiekiem. Wydaje mi się, że lepiej być księdzem w parafii, bo tu nie ma tylu różnych ograniczeń, a i o własne pieniądze jest nieporównywalnie łatwiej” (licealista, l. 18); „Jeśli w ogóle opłaca się być księdzem dzisiaj, to moim zdaniem tylko parafialnym” (studentka socjologii, l. 20).

Wypowiedzi tych respondentów ukazują dwie ważne kwestie. Z jednej strony, większość respondentów w każdej grupie potrafi podać pewne różnice występujące między kapłanem diecezjalnym i kapłanem zakonnym. Z drugiej strony, ich wiedza o życiu księży w obu tych środowiskach kościelnych jest bardzo ograniczona, wąska i selektywna, najczęściej sprowadzana do ekonomiczno-bytowego aspektu życia i pracy księży. Respondenci traktują kapłaństwo instrumentalnie, akceptują je często pod względem korzyści materialnych wynikających z jego sprawowania w parafiach i we wspólnotach zakonnych. Większą opłacalność bycia księdzem respondenci dostrzegają w diecezji, a w zakonach i w zgromadzeniach zakonnych dostrzegają więcej utrudnień, które powodują spadek tej opłacalności. Dlatego, w ich ocenie, wartość kapłaństwa sprawowanego w diecezji przewyższa pod tym względem wartość kapłaństwa sprawowanego we różnych wspólnotach zakonnych.

G. Awans zawodowy kapłaństwa hierarchicznego w minionej dekadzie XXI wieku w ocenach respondentów

Kapłaństwo hierarchiczne, postrzegane jako zawód o religijnym charakterze i przeznaczeniu, w przyjętym okresie straciło wiele na swej wartości egzystencjalnej i na zainteresowaniu w środowisku młodzieży męskiej. Efektem tego procesu jest radykalny spadek wskaźnika nowych powołań kapłańskich, czyli religijnych mężczyzn podejmujących studia w seminariach duchownych z myślą o formacji przygotowującej ich do zawodu księdza (zob. Baniak, 2012). Badania socjologiczne wykazywały spadek popularności zawodu księdza i jego konkurencyjności w relacji do innych zawodów poszukiwanych przez męską młodzież kończącą szkoły średnie. Socjologowie religii wskazywali na obniżenie awansu zawodowego kapłaństwa w tym okresie i zestawiali go z wskaźnikami z wcześniejszego okresu, powołując się na relacje swoich respondentów dorosłych i młodych (zob. Taras, 1972; Piwowarski, 1963; Baniak, 2013). Mając to na względzie, zapytałem licealistów i studentów – jak oni postrzegają i oceniają awans zawodowy kapłaństwa instytucjonalnego w tym okresie w porównaniu z awansem innych zawodów popularnych w społeczeństwie? Czy sami uważają, że zawód księdza katolickiego w tym okresie awansował na konkurencyjnym rynku pracy i wśród zawodów akceptowanych i poszukiwanych społecznie czy też nie awansował? Awans ten respondenci oceniali przy użyciu pięciostopniowej skali Likerta jako: bardzo duży, duży, przeciętny, mały, bardzo mały. Wypowiedzi ich na to pytanie ukazuje tabela 7 w podziale na płeć i typ szkoły.

Tabela 7.

Awans zawodu księdza katolickiego w minionej dekadzie XXI wieku w ocenie badanych respondentów.

Awans zawodowy kapłaństwa:	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Bardzo duży	106	20,9	70	18,7	104	22,8	72	16,9	176	20,0
Duży	148	29,1	85	22,7	136	29,8	97	22,8	233	26,4
Przeciętny	49	9,6	38	10,2	36	8,0	51	12,0	87	9,9
Mały	60	11,8	54	14,4	48	10,5	66	15,5	114	12,9
Bardzo mały	87	17,1	73	19,6	69	15,1	91	21,4	160	18,1
Trudno ocenić	40	8,0	34	9,1	38	8,3	36	8,4	74	8,4
Brak danych	18	3,5	20	5,3	25	5,5	13	3,0	38	4,3
Ogółem	508	100,0	374	100,0	456	100,0	426	100,0	882	100,0

Źródło: badania własne

Respondenci krytycznie i niejednolicie ocenili awans zawodowy kapłaństwa hierarchicznego w Polsce w minionej dekadzie bieżącego wieku (zob. tabela 7). Awans ten można ująć ogólnie na „niskim” lub „wysokim” poziomie. Na poziom niski tego awansu składają się trzy stopnie skali oceny: bardzo mały, mały i przeciętny. Ten niski poziom awansu kapłaństwa wskazało ogółem dwie piąte respondentów, a w tym jako: bardzo mały – co szósty, jako mały – siódmy i jako przeciętny – co dziesiąty. Niektórzy respondenci z tej kategorii twierdzą, że zawód księdza w tym okresie raczej stracił na znaczeniu społecznym w stosunku do swojej pozycji zajmowanej w społeczeństwie w XX wieku. Stanowisko to respondenci różnie uzasadniali w swoich wypowiedziach: „Kapłaństwo, według mnie, w tym okresie słabo awansowało w społecznym odbiorze. Nie da się ukryć to, że młodzież męska ma dziś do wyboru wiele ciekawych i konkurencyjnych zawodów gwarantujących jej lepszą przyszłość, które nie wymagają takich ograniczeń życiowych jak samotność i celibat. Ja nie dziwię się z tego powodu, bo zawód księdza ma słabą przyszłość w Polsce, która staje się coraz bardziej laicka i niereligijna. Uważam, że księża kiedyś zupełnie stracą tu rację bytu” (studentka pedagogiki, l. 21). O niskim poziomie awansu zawodowego kapłaństwa w tym okresie przekonana jest jedna trzecia badanych kobiet i dwie piąte mężczyzn, a także jedna trzecia licealistów i niespełna połowa studentów, a wśród nich dominują respondenci, którzy uważają, że poziom ten był bardzo mały, a co piąty ocenia go jako bardzo mały.

Z kolei ponad dwie piąte badanych osób oceniają awans kapłaństwa w tym okresie jako wysoki, a nawet jako przewyższający awans innych zawodów w drugiej połowie XX wieku. Na ten poziom awansu zawodowego kapłaństwa składają się dwa stopnie: awans bardzo duży (jedna piąta) i duży (ponad jedna czwarta). Na tym poziomie awans kapłaństwa łącznie oceniła połowa badanych kobiet i dwie piąte mężczyzn oraz połowa licealistów i jedna trzecia studentów. W każdej grupie dominują respondenci oceniający awans zawodowy kapłaństwa na dużym poziomie. O ile ponad jedna czwarta badanych awans ten uznała za duży, o tyle zaledwie jedna piąta oceniła go jako bardzo duży. Respondenci oceniający awans kapłaństwa na tym poziomie różnie uzasadniali własną decyzję, jak choćby tak: „Zawód księdza parafialnego, w mojej ocenie, nie stracił nic na znaczeniu w tym okresie. Wręcz przeciwnie, jego znaczenie wzrosło i w dodatku awansował wysoko w opinii społecznej. Sama uważam, że na kapłaństwo zawsze będzie zapotrzebowanie w katolickiej Polsce. Ludzie są tu nadal religijni i potrzebują wsparcia księży, którzy są przecież specjalistami od spraw religijnych, moralnych i duchowych. Bez pomocy księży religijność ludzi powoli zamierałaby, a moralność upadałaby zupełnie. Z tego powodu będą oni ludziami zawsze potrzebni” (maturzystka, l. 19); „W tym czasie wiele zawodów straciło na znaczeniu, a kapłaństwo wysoko awansowało w opinii społecznej. Księża byli wtedy i nadal są poważani przez wiernych w parafiach. Praca księży jest wysoko oceniana jako niezbędna w religijności katolików świeckich. Ja też uważam ten awans jako bardzo wysoki” (studentka socjologii, l. 21).

O stałym awansie zawodowym kapłaństwa decydują wartości religijne i duchowe oraz społeczne zapotrzebowanie na pracę księży w Kościele, o czym ci respondenci są w pełni przekonani, przewidując zarazem,

że zapotrzebowanie na zawód księdza będzie zjawiskiem trwałym (Baniak, 1994, s.101-102). Wysoki awans zawodowy kapłaństwa licznie potwierdzili respondenci głęboko wierzący (78,5%) i tradycyjnie wierzący (54,2%), natomiast respondenci obojętni religijnie licznie wskazali na niski poziom tego awansu (53,1%). Z kolei niewierzący najliczniej mówili o zaniku awansu kapłaństwa w tym, jak i we wcześniejszym okresie (70,4%), a zanik ten dostrzegało tylko 24,3% respondentów wierzących. Miernik Kendalla $Q = 0,726$ i wskazuje na istotną zależność między tymi dwiema zmiennymi.

H. Pragnienie posiadania kapłana w swojej rodzinie deklarowane przez respondentów

Janusz Mariański trafnie zaznacza, że „Ważnym wskaźnikiem pozytywnego lub negatywnego ustosunkowania się młodzieży do duchowieństwa jest aprobaty lub dezaprobaty księdza we własnej rodzinie. Zagadnienie to jest uszczegółowieniem kwestii wyrażającej się w pytaniu, czy księża są w ogóle potrzebni? Aprobaty księdza w społeczeństwie nie musi zawsze oznaczać aprobaty księdza we własnej rodzinie” (Mariański, 2005, s.435). Z kolei Władysław Piwowarski w tym kontekście pisał 42 lata temu, że „im częstsze jest pragnienie posiadania księdza w rodzinie i im bardziej pragnienie to jest religijnie motywowane, tym silniejsza jest akceptacja posługi kapłańskiej i tym wyższy stopień identyfikacji z duchowieństwem” (Piwowarski, 1977, s. 320). Jeszcze wcześniej, gdyż na początku lat sześćdziesiątych XX wieku, Piwowarski pisał, że „aż 93,7% badanej ludności wiejskiej pragnęło mieć księdza w swojej rodzinie, z tego 43,9% z motywów poza religijnych, a jedynie 34,5% z motywów typowo religijnych” (Piwowarski, 1963, s. 112). Natomiast z jego badań w Puławach w latach siedemdziesiątych XX wieku wynika, że takie pragnienie deklarowało także 66,3% katolików miejskich, w tym 28,6% z motywów religijnych, a pozostali z motywów świeckich (Piwowarski, 1977, s. 423).

W poprzednim punkcie zostało ukazane, że wielu respondentów przypisało księdzu wysoki prestiż społeczny i zarazem widziało potrzebę zawodu księdza w dzisiejszych warunkach kulturowych i bytowych ludzi w Polsce, a potrzebę tę najczęściej uzasadniali względami religijno-kościelnymi. Wobec tego zapytałem ich: „Czy i z jakich powodów sam/sama pragniesz mieć księdza w swojej rodzinie: spośród własnych bliskich i dalszych krewnych – braci, kuzynów, wujków, stryjów?” Wypowiedzi respondentów na to pytanie ukazuje tabela 8 w podziale na płeć i typ szkoły.

Tabela 8.

Pragnienie respondentów posiadania księdza w swojej rodzinie i jego motywy.

Księdza w swojej rodzinie:	Kobiety		Mężczyźni		Uczniowie		Studenci		Razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Pragnienie posiadania księdza w swojej rodzinie										
Pragnie	233	45,9	161	43,0	228	50,0	166	39,0	394	44,7
Nie pragnie	164	32,3	132	35,4	124	27,2	172	40,4	296	33,6
Obojętna postawa	58	11,4	36	9,6	48	10,5	46	10,8	94	10,6
Brak wskazania	32	6,3	27	7,2	35	7,7	24	5,6	59	6,7
Brak danych	21	4,1	18	4,8	21	4,6	18	4,2	39	4,4
Ogółem	508	100,0	374	100,0	456	100,0	426	100,0	882	100,0
Motywy pragnienia księdza w swojej rodzinie										
Rodzinne	84	36,0	60	37,3	80	35,1	64	38,6	144	36,5
Religijne	65	28,0	41	25,5	65	28,5	41	24,7	106	27,0
Spoleczne	52	22,3	38	23,5	48	21,0	42	25,3	90	22,8
Brak wskazania	18	7,7	13	8,1	20	8,8	11	6,6	31	7,9
Brak danych	14	6,0	9	5,6	15	6,6	8	4,8	23	5,8
Ogółem	233	100,0	161	100,0	228	100,0	166	100,0	394	100,0

Źródło: badania własne

Niespełna jedna trzecia respondentów oświadczyła, że nie pragnie posiadać księdza w swojej rodzinie, różnie uzasadniając tę deklarację (zob. tabela 8). Płeć nie wpływa znacząco na tę deklarację respondentów, gdyż mężczyźni liczniej tylko w niewielkim odsetku nie mają takiego pragnienia. Natomiast większą różnicę pod tym względem wprowadza typ szkoły, w której respondenci uczą się i studiują, bowiem studenci liczniej o 13 p. proc. niż licealiści stwierdzili, że nie chcą, aby w ich rodzinie był ksiądz. W obu kategoriach respondenci własną niechęć uzasadniali różnymi argumentami, jak choćby takimi: „Ja jestem przeciwna temu, żeby któryś z moich braci lub kuzynów został księdzem, gdyż są oni inteligentnymi facetami i mogą wykonywać inne zawody, w dodatku są też przystojni i podobają się dziewczynom. Mogą wybrać studia świeckie, a potem dobrą i opłacalną pracę, ożenić się i założyć rodzinę. Bycie księdzem bez rodziny, to stracone życie dla jakiejś tam idei religijnej” (studentka socjologii, l. 23); „W żadnym wypadku, nawet nie dopuszczam myśli, żeby mieć w rodzinie księdza, bo gdyby ktoś nim został, to zmarnowałby sobie życie. Dla mnie religia i Kościół nie mają znaczenia, a ksiądz przecież służy religii i swojemu Kościołowi” (student zarządzania, l. 21). Ci respondenci w jednoznaczny sposób wykluczają potrzebę księdza w swoich rodzinach, różnie w dodatku uzasadniając własny punkt widzenia w tej kwestii. Natomiast co dziesiątemu respondentowi w każdej kategorii sprawa ta była obojętna.

Z kolei ponad dwie piąte badanych osób zadeklarowały chęć posiadania księdza we własnej rodzinie, zaznaczając przy tym, że taka możliwość sprawiłaby im wielką radość i czuli by się szczęśliwi z tego powodu. Płeć nie dzieli znacząco respondentów chcących mieć księdza w swojej rodzinie (w obu grupach równo po dwie piąte). Natomiast znaczną różnicę w tym zakresie wprowadza typ szkoły, gdyż studenci rzadziej niż licealiści deklarują takie pragnienie – jedna trzecia wobec jednej drugiej. Pragnienie to uzasadniali oni w różny sposób, jak choćby tak: „Bardzo chciałabym, żeby któryś z moich trzech braci poszedł do seminarium i później został księdzem. Wiem jednak, że powołanie takie daje sam Bóg, więc to on decyduje, czy któryś z nich nadaje się do tego zawodu. Jestem religijna i modlę się do Boga o takie powołanie dla mojego brata” (licealistka, l. 18); „Oczywiście, że bardzo chciałbym mieć księdza lub zakonnika we własnej rodzinie. Jednak wiem, że raczej moja chęć się nie zrealizuje, bo nikt spośród moich krewnych nie przejawia pragnienia bycia księdzem. Ksiądz w mojej wiejskiej rodzinie przydałby się bardzo, gdyż miałaby ona wtedy wielki szacunek i poważanie u ludzi” (licealista, l. 19); „Jeśli w rodzinie jest ksiądz, to taka rodzina ma poważanie w społeczeństwie i w parafii, bo wszyscy są jej wdzięczni za to, że własnego syna lub innego krewnego oddała na służbę Bogu i Kościołowi” (licealista, l. 18); „Gdyby był ksiądz w mojej licznej rodzinie, to pomógłby nam finansowo i żyłoby się nam lepiej, bez różnych problemów. Tak dzieje się w rodzinie mojego kolegi, w której stryj jest proboszczem dużej i zamożnej parafii. Wspiera ją finansowo na ile tylko potrafi” (student zarządzania, l. 21).

Na drugim miejscu ponad jedna czwarta respondentów wskazała motywy religijne, z powodu których chcieliby mieć księdza we własnej rodzinie. Motywy te nieco liczniej preferują kobiety niż mężczyźni, a także większy odsetek licealistów niż studentów, zaliczając do nich takie, jak: „wyróżnienie rodziny przez Boga”, „możliwość pogłębienia wiary i religijności”, „dawanie dobrego przykładu innym własną religijnością i moralnością w parafii”, „troskę rodziny o utrwalanie powołania kapłańskiego u krewnego”, „obowiązek rodziny księdza włączenie się w życie Kościoła i parafii”. Motywy te pełniej ukazują wypowiedzi respondentów: „Ja wiem, że taka decyzja o kapłaństwie należy tylko do Boga, gdyż to on sam daje powołanie kapłańskie mężczyznom, a nie ludzi, choć byliby super religijni. Osobiście bardzo chciałabym mieć księdza w rodzinie, zwłaszcza żeby brat nim został, bo jest ministrantem i lubi pomagać księdzu w kościele parafialnym i na plebanii. Nie wiem jednak czy sam myśli o tym i czy chciałby wstąpić do seminarium duchownego, żeby zostać księdzem” (licealistka, l. 19).

Co piąty respondent w każdej kategorii wskazał społeczne powody na uzasadnienie własnej chęci posiadania księdza w swojej rodzinie, dając tego wyraz w bezpośrednich wypowiedziach: „Jakby nie powiedzieć, w Polsce księża mają stale wielkie poważanie i wpływają na życie ludzi. Nawet kontrolują moralność polityków i władzy świeckiej. Żyją na takim poziomie, że wielu świeckich nawet sobie tego nie

potrafi wyobrazić. Praca księdza jest lekka i nie stresująca – pomodli się, a ludzie wysoko ją oceniają i dają mu dużo kasy. Niestety, w mojej rodzinie nie zanosi się na to, aby ktoś chciał zostać księdzem” (student socjologii, l. 23).

O ile płeć jako zmienna niezależna nie wpłynęła znacząco na pragnienie respondentów posiadania księdza w swojej rodzinie, o tyle znaczącą zależność zauważamy między poziomem wiary religijnej i niewiary respondentów a ich pragnieniem posiadania księdza w swojej rodzinie. Miernik Kendalla $Q = 0,834$ i wskazuje na bardzo istotną zależność między tymi zmiennymi. Respondenci wierzący głęboko (87,4%) i wierzący (62,7%) zdecydowanie liczniej niż respondenci obojętni religijnie (23,8%) chcieliby mieć księdza we własnej rodzinie. Różnica między odsetkami wierzących i obojętnych religijnie jest duża i wynosi 49 p. proc. Z kolei respondenci niewierzący (89,6%) i obojętni religijnie (66,5%) zdecydowanie liczniej niż respondenci wierzący na obu poziomach (28,6%) deklarują brak chęci posiadania księdza we własnej rodzinie. Różnica między ich odsetkami także jest duża i wynosi 61 p. proc. i 38 p. proc. Miernik Kendalla $Q = 0,775$ i wskazuje na bardzo znaczącą zależność między tymi zmiennymi. Wiara religijna, zwłaszcza głęboka, sprzyja pragnieniu respondentów posiadania księdza w swojej rodzinie, a obojętność religijna i brak wiary osłabia to pragnienie, a nawet je całkiem usuwa z hierarchii wartości tych respondentów.

Pragnienie posiadania księdza w swojej rodzinie przejawia ponad połowa badanych osób wierzących i jedna piąta obojętnych religijnie. Wszyscy oni, jak i osoby niewierzące, postrzegali kapłaństwo do jako zawód religijny wymagający od mężczyzny aspirującego do jego osiągnięcia i wykonywania w Kościele wielu cech specjalnych, wśród których na pierwsze miejsce wysunęli powołanie religijne, dane wybranemu kandydatowi przez samego Boga. Bez takiego powołania, zdaniem tych respondentów, mężczyzna, nawet najbardziej religijny, nie powinien wstępować do seminarium duchownego, aby rozpocząć formację kapłańską.

Zakończenie

W podsumowaniu analiz przeprowadzonych w tym opracowaniu socjologicznym zwróćmy uwagę na kwestie najważniejsze, ukazujące kapłaństwo hierarchiczne jako rzeczywistość wielowymiarową, mającą oryginalną specyfikę i wyjątkowy cel do osiągnięcia poprzez działania księży w strukturach Kościoła – w parafiach i we wspólnotach zakonnych.

Kapłaństwo hierarchiczne, chociaż jest specyficznym zawodem cenionym społecznie, u swoich podstaw ma religię i wartości z nią wprost związane. To kryterium religijne istotnie odróżnia kapłaństwo od zawodów świeckich, a od kandydata na księdza i od księdza wymaga zespołu cech specyficznych i umiejętności określanych pojęciem „powołania bożego” lub „powołania religijnego”, niespotykanego w innych zawodach. Takiego powołania domaga się od księdza 49,8% respondentów, zaś 30,2% uważa je za zbędne. Autentyczne powołanie religijne, ich zdaniem, stanowi gwarancję i warunek trwałości kapłaństwa i akceptacji jego posług zawodowych w parafii.

Trwałość charyzmy kapłaństwa hierarchicznego jest widoczna w różnych funkcjach spełnianych przez księdza. Respondenci wskazali na kilka jego funkcji w parafii, jednak największy ich odsetek (42,5%) preferuje funkcje religijne, a inni (25,7%) funkcje kościelne. W tych więc okolicznościach ksiądz pozostaje kapłanem. Natomiast kiedy indziej, jak choćby w osobistym życiu, – zdaniem 23,0% badanych, pozostaje on „prywatnym” człowiekiem, a tej prywatności kapłaństwo nie może mu zabierać.

Kapłaństwo hierarchiczne ma określoną wartość społeczną, widoczną w poziomie prestiżu w środowisku parafialnym i świeckim – lokalnym. Prestiż taki przyznaje kapłaństwu dominująca większość respondentów – 80,1%, w tym 34,4% ujmuje go jako bardzo duży i 13,2% jako duży, natomiast tylko 16,5% odmawia kapłaństwu tej wartości i prestiżu społecznego. Prestiż ten kapłaństwo zyskuje w kontekście czterech kryteriów: a) wysokości dochodów księdza w parafii – pośród 10 zawodów cenionych społecznie znajduje się ono dopiero na szóstej pozycji w ocenie 67,7% badanych; b) trudności uzyskania i

opanowania – na szóstej pozycji w ocenie 68,9% badanych; c) ze względu na stabilność pracy zawodowej księdza i bez obawy bezrobocia – na trzeciej pozycji w ocenie 74,6% badanych; d) ze względu na zapotrzebowanie w środowisku młodzieży męskiej – dopiero na dziesiątej (ostatniej) pozycji w ocenie 67,6% badanych, a także pod względem konkurencyjności dla zawodów świeckich – w ocenie 47,9% badanych.

Kapłaństwo hierarchiczne może być sprawowane w dwóch typach struktur kościelnych: w parafiach, co dostrzega 56,2% respondentów i we wspólnotach zakonnych, co dostrzega 31,8% ogółu badanych. Te okoliczności wskazują na różną ocenę wartości kapłaństwa w tych środowiskach.

Kapłaństwo hierarchiczne, w zestawieniu z różnymi zawodami świeckimi, awansowało na przestrzeni ostatnich 15 lat, o czym jest przekonanych łącznie 69,2% badanych, w tym 20,0% mówi o awansie bardzo dużym i 26,4% o awansie dużym. Natomiast jedynie niespełna 15% mówiło o braku tego awansu społecznego zawodu księdza.

Zainteresowanie kapłaństwem hierarchicznym wśród większości respondentów przejawia się między innymi w ich chęci do posiadania kapłana we własnej rodzinie. Takie pragnienie deklaruje łącznie 44,7% badanych, a 33,6% nie chce, aby w ich rodzinie był ksiądz. Pragnienie to badani licealiści i studenci uzasadniali różnymi motywami, w tym największy odsetek wskazał motywy rodzinno-społeczne (59,3%), a zaledwie 27,0% motywów religijno-kościelne.

Osobiste nastawienie i krytyczną ocenę kapłaństwa hierarchicznego, zwłaszcza jego roli społecznej i funkcji z niej wynikających, zależą w pewnym stopniu od cech społecznych respondentów. Wpływ ten jest zdecydowanie największy ze strony przekonań religijnych i praktyk kultowych respondentów. Osoby głęboko wierzące i systematycznie praktykujące w największym odsetku akceptują kapłaństwo w obu jego wymiarach (87,4%), natomiast respondenci niewierzący i obojętni religijnie oraz niepraktykujący w największym odsetku (89,3%) wskazują na jego zbędność społeczną.

Badania te wykazały, że głos licealistów i studentów jako młodych katolików dotyczący kapłaństwa hierarchicznego, jego roli religijnej i społecznej oraz roli religijno-społecznej księży parafialnych i zakonnych jest wyraźny, donośny i ważny w Kościele instytucjonalnym. Znaczenie tego głosu jest niewątpliwe z wielu powodów, zwłaszcza dlatego, że głos ten jest w dużym stopniu odmienny w postrzeganiu kapłaństwa i księży w samym Kościele i w jego doktrynie teologicznej, jak również od głosu wypowiedzianego przez świeckie grupy społeczne.

Bibliografia

- Audet, J. P. (1970). *Priester und Laie in der christlichen Gemeinde*. W: J.P. Audet i inni, *Der priestliche Dienst*. (s. 116-175). Freiburg – Basel – Wien: Herder.
- Babbie, E. (2007). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Baniak, J. (1986). Powołania zakonne w Polsce – analiza socjologiczna. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, (1), 279–300.
- Baniak J. (1987). Model kapłana diecezjalnego w Kościele katolickim – analiza socjologiczno-teologiczna. *Człowiek i Światopogląd*, (8), 72-86.
- Baniak, J. (1989). Aksjologiczny wymiar zawodu księdza. *Studia Socjologiczne*, (4), 21 –233.
- Baniak, J. (1993). *Ksiądz w oczach młodzieży. Obraz kapłana w świadomości młodzieży licealnej i akademickiej (na przykładzie Kalisza)*. Studium socjologiczne. Poznań: W drodze.
- Baniak, J. (1994). *Obraz kapłana w świadomości katolików świeckich*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Baniak J. (1997). *Dynamika powołań kapłańskich i zakonnych w Kościele rzymskokatolickim w Polsce w latach 1900-1994*. Studium socjograficzne. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Baniak, J. (2000). *Wierność powołaniu a kryzys tożsamości kapłańskiej. Studium socjologiczne na przykładzie Kościoła w Polsce*. Poznań: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UAM.

- Baniak, J. (2000). Dynamika nie-kapłańskich powołań zakonnych w Polsce: 1900-1994. Studium socjograficzne. *Przegląd Religioznawczy*, (2), 63-87.
- Baniak, J. (2000a). Kapłaństwo hierarchiczne w świadomości licealistów i studentów – analiza socjologiczna. *Studia Gnesnensia*, (14), 285-304.
- Baniak, J. (2000b). Dlaczego księża w Polsce rezygnują z kapłaństwa? *Przegląd Powszechny*, (5), 158-176; (6), 317-324.
- Baniak, J. (2001). *Rezygnacja z kapłaństwa i wybór życia małżeńsko-rodzinnego przez księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Baniak, J. (2007). Czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej wśród księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne. *Teologia Praktyczna*. (8), 209–263.
- Baniak, J. (2012). *Powołania do kapłaństwa i do życia zakonnego w Polsce w latach 1900-2010*. Studium socjologiczne. Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM.
- Baniak, J. (2013). *Portret księdza w wyobrazeniach i ocenach polskiej młodzieży. Studium socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Baniak, J. (2013a). *The Image of the Priest in the Awareness of Polish Youth. A Sociological Study*. Berlin: LIT.
- Błalock, H. M. (1977). *Statystyka dla socjologów* (tłum. M. Tabin i inni). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Boff, L. (1980). *Die Neuentdeckung der Kirche*. Mainz: Mathias – Grunewald – Verlag.
- Ciupak, E. (1965). Kapłaństwo: powołanie i zawód. W: E. Ciupak (red.), *Kult religijny i jego społeczne podłoże* (s. 391-429). Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Congar, Y. (1971). *Die Lehre von der Kirche. Freiburg – Basel – Wien*. Herder Verlag. GmbH.
- Cuber, J. F., Kenkel, W. F. (1954). *Social Stratification in the United States*. New York.
- Dingemans, L. (1962). Przyczynek do socjologii powołań. W: F. Houtart (red.), *Socjologia religii. Wprowadzenie* (s. 145-165). Warszawa: Biblioteka Więzi.
- Duhler, Ch., Ginberg, J. (1960). *The Vocational Maturity of Ninth-Grade Boys*. New York.
- Głowa, S. (1968). Kapłaństwo według myśli Soboru. W: H. Bogacki, H. Moysa (red.), *Kościół w świetle Soboru* (s. 184-212). Poznań: Pakkottinum.
- Greshake, G. (1983). *Być kapłanem: teologia i duchowość urzędu kapłańskiego* (tłum. K. Wójtowicz). Wrocław: Wydawnictwo Księgarni Archidiecezjalnej.
- Gy, P. M. (1974). La theologie des preetres anciennes pour l'ordination des eveques et des pretres. *Revue des sciences philosophiques et theologiques*, (58), 586-618.
- Hahn, F. (1973). Neutestamentliche Grundlagen fur eine Lehre vom kirchlichen Amt. W: F. J. Hahn i inni (red.), *Dienst und Amt* (s. 28-43). Regensburg.
- Hiller, E. T. (1947). *Social Relations and Structure: A Study in Principles of Sociology*. New York: Harper & Brothers,
- Hoffmann, H. (1974). Repräsentation. Studium zur Wort – und Begriffsgeschichte von der Antike bis 19. Jahrhundert. Berlin: Duncker&Humbolt.
- Holbock, F. (1961). *Der eucharistische und mystische Leib Christi*. Rom: Fidelis.
- Ichheiser, G. (1937). *Zagadnienie selekcji zawodów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kilmartin, E. J. (1975). Apostolic Office: Sacrament of Christ. *Theologie Studium*, (36) 243-264.

- Kowalewski, M. (1959). *Mały Słownik Teologiczny*. Poznań-Warszawa-Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Kung, H. (1971). *Wozu Priester?* Zurich-Ainsiedeln-Koln: Benziger.
- Kurpas, J. (1966). Charakterystyka dekretu "De presbyterorum ministerio et vita. *Ateneum Kapłańskie*, (69), 183-203.
- Leclercq, M. (1965). *Un examen de conscience*. W: *La vocation, eveil et formation* (s. 22-34). Paris: Éditions du Cerf.
- Legrande, H. (1977). La presidence de l'eucharistie selon la tradition ancienne. *Spiritus*, (69), 409-432.
- Lipset, S. M. (1951). Social Status und Social Structure. *The British Journal of Sociology*, (2), 3-12.
- Mariański, J. (2005). Emigracja młodzieży z Kościoła? *Socjologia Religii*, (3), 167-182.
- Marliangeas, B. D. (1978). *Cles pour une teologie minister*. Paris: Beauchnese.
- Midali, M. (1968). Crisi del sacerdozio e risorta del Concilio. W: A. Favale (red.), *I sacerdoti nello spirito del Vaticano* (s. 307-345). Torino: Leuman.
- Ossowski, S. (1986). *O strukturze społecznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pawlina, K. (2000). *Kandydaci do kapłaństwa trzeciego tysiąclecia*. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Piwowarski, W. (1963), Księża w opinii parafian wiejskich. *Homo Dei*, (2), 85-112.
- Piwowarski, W. (1973). Religijność miejska w warunkach uprzemysłowienia (na przykładzie Puław). *Studia Warmińskie*, (10), 427-443.
- Piwowarski, W. (1977). *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym. Studium socjologiczne*. Warszawa: Biblioteka Więzi.
- Postawa, A. (2005). *Powołania kapłańskie w Towarzystwie Salezjańskim w Polsce. Studium socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Pottmeyer, H. J. (1980). Der Papst, Zeuge Jesu Christ der Nachfolge Petri. W: K. Lehmann (red.), *In der Nachfolge Jesu Christi* (s. 58-91). Freiburg: Herder.
- Przybylski, B. (1968). Wprowadzenie do dekretu „O posłudze i życiu kapłanów”. W: *Sobór Watykański II: Konstytucje, dekrety, deklaracje* (s. 476-486). Poznań: Pallottinum.
- Rahner, K. (1970). Theologische Reflexionen zum Priesterbild von heute Und morgen. *Schriften zur Theologie*, (9), 370-384.
- Rankin, R. P. (1963). Professionalization of the Calling Implication. *Social Compass*, (2), 112-124.
- Scharmann, T. (1956). *Arbeit und Beruf*. Tübingen: Verlag.
- Schreuder, O. (1965). Le caractere professional du sacerdoce. *Social Compass*, (2), 12-15.
- Szczepeński, J. (1963). Referat wygłoszony na konferencji socjologów zawodów w Warszawie 22 lutego 1963 roku. *Studia Socjologiczne*, (3), 253-259.
- Świątkiewicz, W. (2004). Portret księdza. W: W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba (red.), *Kościół na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków* (s. 107-120). Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.
- Taras, P. (1972). *Spoleczne uwarunkowania i motywy wstąpienia do zakonnego seminarium duchownego*. Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum.
- Trawińska, M. (1965). Motywacje decyzji studiowania i wyboru zawodów. W: A. Sarapata (red.), *Socjologia zawodów* (s. 263-295). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

A vocation or a profession? A religious and secular dimension of the hierarchical priesthood in the consciousness of Polish youth

Abstract: The hierarchical Priesthood is a subject of research of the humanities, including the sociology of religion. The hierarchical Priesthood is also a matter of interest for average people, especially for those who believe deeply in God and are religious. In this article I reveal the approach, the attitudes and the critical assessments of Polish youth towards the Priesthood and priests. The population involved in the research are students of selected general and profiled high schools in Kalisz (456) and students of the College of Communication and Management in Poznań from four majors: sociology, pedagogy, IT and management (426). My research was performed twice in 2011, in order to discover the way and scope of secondary school and college students' attitudes towards the institution of Priesthood and priests in Poland. In the time between those two rounds of research, in Poland there had been some major socio-political and economic changes that affected the position and role of the Catholic Church in the Polish state and its appreciation in the Polish nation. The question is whether those changes affected the attitudes and critical estimates of Polish youth towards the Priesthood and parish priest. This question shall be answered in my article. Generally, the examined group of secondary school students in Kalisz and college students in Poznan have demonstrated positive attitudes towards the Priesthood and the priests are perceived as a factor helping people fulfill their religious and moral duties. This help is provided by priests in various ecclesial environments. In the opinion of these respondents, the hierarchical priesthood is in particular a religious vocation, and at the same time a special work (occupation) that requires from the priests dedication, courage, empathy and faith in God. Students more often add that these priesthood qualities should be demonstrated by candidates for priests. No doubt, young Poles know that some of the priests do not match those requirements and reached Priesthood in an unfair way without a religious vocation. The examined secondary and college students in 78% of cases do not agree with the institution of obligatory celibacy, calling it into question as unfounded and unrealistic. They are convinced that priests should have their own wives and families, just like in other Christian Churches, and at the same time serve people with their religious competence in the Church.. The celibacy and marriage should be, according to their opinion, totally voluntary, contrary to contemporary situation. They say that obligation in such matters can affect the true vocation of priests. Not every priest, as the examined youth state, is prepared to live in celibacy even though he has a religious vocation. So the successful Priesthood is strictly connected with the vocation coming from God and not with celibacy and solitude. A priest who is married and has his own family, in their opinion, can also serve God and people in the structures of the Church. However, the priest should be a very faithful, religious and human (people) loving person. For such priests there should be a place in the Church, the respondents say.

Keywords: religious vocation, parish priests, Polish youth, secondary school students, college students, hierarchical priesthood, priests' celibacy.